

RUŽICA DRECHSLER-BIŽIĆ

NEKROPOLA BRONČANOG DOBA U PEČINI BEZDANJACI KOD VRHOVINA

U oktobru 1964. godine, Arheološki muzej u Zagrebu primio je obavijest da je u pećini Bezdanjači kod Vrhovina, iznad zaseoka Brakusova Draga, otkrivena prahistorijska nekropola.¹

Nakon jednodnevnog rekognosciranja terena, kada se pouzdano utvrdilo da je riječ o izuzetno važnom arheološkom lokalitetu, poduzete su odmah sve predradnje, potrebne za sistematsko istraživanje, pa su iskopavanja počela u julu 1965. godine i trajala 30 radnih dana.²

Detaljan morfološki opis pećine dao je M. Malez u svom radu »Bezdanjača kod Vrhovina i njezina kvartarna fauna«, koji je objavljen u ovom broju Vjesnika Arheološkog muzeja u Zagrebu, pa se taj opis neće ponavljati, nego će se, nakon kratkog izlaganja situacije u pojedinim pećinskim prostorima, preći odmah na izlaganje koje se odnosi na arheološka istraživanja.

Grobovi i kulturna mjesta, kao i arheološki nalazi, smješteni su u dva kraka pećine: zapadni, koji je kratak i slabo osvijetljen dnevnim svjetlom što se probija od vertikalnog ulaza, i istočni, glavni pećinski krak, u kojem je bila nekropola. Taj krak se pri kraju račva u dva manja kraka i završava uskim, dugačkim hodnikom u kojem nema arheoloških nalaza ni grobova.

Radi lakšeg snalaženja u radu, a prema uobičajenoj metodi arheološkog istraživanja, oba kraka su stavljena pod poligon i podijeljena u 39 blokova, od kojih je svaki imao dimenzije 5 X 5 m, te je ukupna istražena površina iznosila 975 m².

Zapadni krak

U ovom kraku otvorena su samo 4 bloka, jer je skoro cijeli prostor zasut velikim, odronjenim stijenama i drvenim balvanima, koji su se urušili s vertikalnog

¹ Kako je došlo do ovog otkrića opširnije vi radu M. Maleza »Pećina Bezdanjača kod Vrhovina i njena kvartarna fauna«, u ovoj svjeci Vjesnika Arheološkog muzeja, Zagreb.

* Obzirom na vrlo težak pristup kao "t uslove rada u samoj pećini, arheološka ekipa ne bi mogla uspješno završiti svoj zadatak bez pomoći vanjskih suradnika. Dr. M.

Malez, Dr. Ivo Baučić, Prof. Zdenko Marković, Dr. Milan Vresk i Stanislav Novaković, svojim stručnim i speleološkim radom pomogli su da ovo istraživanje prođe u srdačnoj i radnoj drugarskoj atmosferi, na čemu im svima još jedanput najljepše zahvaljujem,

ulaza. Tlo je gusto pokriveno tim materijalom, pa je bilo nemoguće svako arheološko istraživanje. Između kamenja mjestimično je pronađena poneka životinjska ili ljudska kost, ili nekoliko fragmenata keramike, što je potvrdilo našu pretpostavku da se i u ovom kraku sahranjivalo. Veći broj arheoloških nalaza otkriven je na samom kraju ovog kraka, u kojem nije bilo urušenog kamenja.

Istočni krak

Istočni ili glavni pećinski krak, koji se pruža pod kutom od 40° od podnožja vertikalnog ulaza, bio je također na početnom dijelu zasut kamenjem, pa je na tom prostoru, uz bočne stijene otvoreno 7 blokova (na planu blokovi 5—11). U njima su nađena samo četiri vrlo dislocirana skeletna groba, što je ipak važan podatak, jer jasno svjedoči da se sahranjivalo već na samom ulaznom dijelu glavnog pećinskog kanala. Na oko 70 m dužine, počevši od ulaza, ovaj kanal je veoma sužen i zatvoren velikim kamenim blokom, iza kojeg se dalje pruža pećinski prostor, koji se mjestimično proširuje u manje dvorane. Na ovom prostoru otvoren je najveći broj blokova (na planu blokovi 12—39), u kojima su se nalazili i najbolje očuvani skeletni grobovi. Od bloka 27 vodi jedan kraći, južni krak, u kojem je bilo nekoliko vertikalnih stepenica visine 4, 9, 11 i više metara, a iza svake od ovih prirodnih barijera bio je manji prostor u obliku dvorane, gdje su se *također nalazili grobovi. Isti je slučaj i u sjevernom, sporednom kraku.

Način sahranjivanja

Na cijelom istraženom dijelu pećine nađeni su isključivo skeletni grobovi, smješteni većinom pokraj bočnih zidova ili većih nakupina sige unutar glavnog pećinskog kanala.³ Osim nekoliko izuzetaka, grobovi nisu imali nikakve posebne konstrukcije, nego su umrli ležali u prirodnim udubljenjima i nisu pokriveni ni zemljom ni kamenjem. Zbog takvog načina sahranjivanja, najveći broj skeleta bio je manje-više dislociran. Različiti su uzroci takvih pomicanja: obrušavanje većeg kamenja izazvano manjim tektonskim udarima ili podrivanjem vode, što se dobro vidi na grobovima 17, 23 i 34, zatim podizanje kostiju iz starijih grobova da bi se napravilo mjesto za nove sahrane. Naime, često se u uskim dijelovima pećine, između stijena, našlo mnogo kostiju gornjih i donjih ekstremiteta, a na toj hrpi samo dvije do tri lubanje, što očito znači da su u tim prostorima bili ostaci iz pomicanih grobova. Zanimljiv je i nalaz većeg lonca s tri drške pokraj skupnog groba 5 (tabla XXVII, 2). U toj posudi nađene su vertikalno postavljene kosti ruku i nogu odrasle osobe, koje je tijekom vremena pokrio sloj sige. Osim tih kostiju u posudi nije bilo drugih dijelova skeleta. Lako je i ovdje pretpostaviti da je ta posuda prvobitno bila pokraj glave umrlog, kako je to već uobičajeno u ovoj nekropoli, i da je pomicanjem skeleta, netko, poštujući svetinju groba, pokupio

³ Vidi plan u prilogu ovog rada.

kosti ekstremiteta, spremio ih u posudu i postavio u jednu pukotinu stijene iznad skupnog groba.

Umrli su u grobu ležali na leđima u opruženom položaju, a ponekad je izuzetno bio i skelet u zgrčenom stavu, što treba smatrati posljedicom skučenosti prostora u koji se umrli postavlja. Takav primjer vidi se u bloku 21, gdje je u grobu 23 skelet u zgrčenom položaju, jer je dužina udubljenja u koje je smješten, bila u odnosu na visinu umrlog prekratka. Veći broj skeleta orijentirani su u smjeru sjever — jug, s manjim otklonom na sjeverozapad — jugoistok. Prema (priloženoj statistici, u pećini su bili 31 grob in situ, 12 pojedinačnih, manje-više dislociranih grobova, 4 dvojna groba i 10 skupnih grobova, u kojima je sahranjeno od 5 do 20 i više osoba oba spola i različite starosti, uključujući i nekoliko dječjih grobova. Tačan broj svih skeleta nije mogao biti utvrđen, jer su osobito skupni grobovi vrlo dislocirani, a u neka udubljenja na kraju glavnog pećinskog kanala, gdje su i smješteni skupni grobovi, prodrila je voda pa je bilo nemoguće izvaditi sve skelete i tačno, po broju lubanja, utvrditi i broj umrlih. Uglavnom se može pretpostaviti da je u ovoj nekropoli bilo sahranjeno oko 200 osoba.

U pećini, koja po svojoj unutrašnjoj konfiguraciji predstavlja idealnu grobnicu, neku vrstu katakombe, koja je tijekom tisuća godina bila nepristupačna ljudskom razaranju, ostali su nedirnuti grobovi i prilozima u njima, a također i još vredniji tragovi kulta i pogrebnog rituala, koji se pri sahranjivanju obavezno ispunjavao.

Prvo takvo kultno mjesto nalazi se u zapadnom kraku pećine. U blokovima 1—4 (vidi plan i detaljan opis blokova) bilo je veće vatrište, a pokraj njega ostatak neke drvene konstrukcije, koja se sastojala od jednog stupa visine 1,30 m, a promjera 0,30 m. Na taj drveni stup naslanjala se horizontalna greda čiji je kraj obrađen u obliku profiliranog kvadratnog otvora koji naliježe na vertikalni stup (tabla I, 2). Drugi kraj ove grede je prelomljen, a također nedostaje i drugi vertikalni stup. U svakom slučaju, od onog što je ostalo, moglo bi se reći da je riječ o jednoj pravokutnoj drvenoj konstrukciji koje namjena nije sasvim jasna. Ipak, kako je bila nedaleko od ognjišta, moglo bi se pretpostaviti da je služila za vješanje lonaca pomaknutih s vatre ili za odlaganje dijelova odjeće, koji su prebacivani preko horizontalne grede.

Od keramičkih fragmenata nađena su i rekonstruirana dva velika pitosa (tabla XXVIII, 1, 2) i nekoliko manjih posuda (tabla XIX, 1; tabla XXX, 5), te kosti domaćih i divljih životinja. Sigurno je da to nije bio naseobinski kompleks, jer su spomenuti blokovi u sklopu same nekropole, odnosno veoma blizu prvim grobovima u glavnom pećinskom kanalu. Osim toga, zbog teškog spuštanja u podzemlje, bilo bi zaista neshvatljivo da bi se ovakva jedna prostorija mogla izabrati za duže boravište ljudi! Za funkciju ovog mjesta tri su tumačenja: a) u blokovima 1—4 bilo je ognjište, pokraj kojega je u velikim posudama (pitosima) čuvana vjerovatno zrnasta hrana koja je tu pripravljana i u manjim posudama odnošena u glavni pećinski kanal i postavljena pokraj glave umrlog kao popudbina, b) spomenuti prostor služio je da se nakon sahrane ovdje skupe bliži rođaci i suplemenici da bi prisustvovali prinošenju žrtve za umrlog ili daći (ritualno uzi-

manje hrane nakon sahrane) i c) ovdje je umrli, prije sahrane, a nakon kompliciranog spuštanja u podzemlje, pripreman možda za pokop: uređivanje odjeće, bojenje tijela crvenim okerom i si.

Slično kultno mjesto, nešto manjih dimenzija od prethodnog, bilo je i u bloku 8, koji se nalazi uza sjeveroistočnu bočnu stijenu na početku glavnog pećinskog kanala. Na velikim kamenim blokovima, međusobno povezanim i pokrivenim debelom sigastom korom, nalazi se zaravnjen prostor, ograđen jednim redom kamenja, a unutar njega je (veličine oko 4 X 2 m) jedno manje ognjište i mnogo fragmenata keramike od kojih su rekonstruirane posude. Na ognjištu je bilo ugljenog trunja, pepela i izgorjelog kamena, a između ognjišta i bočne stijene mnogo životinjskih kostiju, od kojih su neke ugljenisane, te jedan skoro cijeli kostur srne. S obzirom da je i u bloku 9 bilo gotovo isto takvo mjesto, ispod kojeg je nađen ljudski skelet (grob 1), onda bi se i ovo mjesto u bloku 8 trebalo također smatrati žrtvenim prostorom pokraj jednog groba koji nismo mogli sigurno utvrditi jer je blok zatrpan velikim kamenjem.

Od bloka 9 dalje, skoro uza svaki grob, nalazi se manje ili veće žrtveno mjesto, te je tako prostor u blokovima 1—4 jedini koji se od ostalih prostora, namijenjenih pogrebnom ritualu, bitno razlikuje.

U bloku 9, koji leži jugoistočno od bloka 8, nalazi se velika nakupina kamenih blokova prevučениh slojem sige. Između bočne stijene i ove nakupine podignut je polukružni, manji suhozid od neobrađenog kamenja, a prostor unutar njega ispunjen je sitnim kamenjem i zemljom crvenicom (terra rossa). Na zaravnjenoj površini u obliku manje platforme nalazili su se fragmenti keramike, te brojne kosti ptica i glodavaca. Ispod suhozida, u podnožju kamenih blokova, bila je manja niša i u njoj dislocirane kosti skeleta, a pokraj njih fragment veće posude s drškom (grob 1).

U bloku 15, uz jugozapadni bočni zid glavnog pećinskog kanala, zahvaćajući gotovo cijeli blok, nalazio se plato načinjen od neobrađenog kamena složenog u suhozid. Na njemu je bilo manje vatrište, a pokraj njega fragmenti keramike i dva grumena crvenog okera. U podnožju jugoistočnog zida te platforme nalazio se dislocirani grob 4, a uz njega također jedno vatrište na kojem je bilo životinjskih kostiju, drvenih štapića s nagorjelim, zašiljenim vrhovima i jedna keramička zdjela s ručkom, na dnu koje je bio tanki sloj crvenog okera i okrugli kameni rastirač.

U bloku 16 nalazio se plato ograđen u polukrug složenim kamenim suhozidom, uzduž jugozapadnog bočnog zida pećine, a u njegovu podnožju bilo je ognjište. U blizini ognjišta ležalo je više drvenih štapića sa zašiljenim i nagorjelim vrhovima, jedno brončano šilo sa sačuvanom drvenom drškom i više fragmenata keramike i životinjskih kostiju. Drugo ognjište bilo je u podnožju nakupine sige u središnjem dijelu glavnog pećinskog kraka. Nedaleko od ognjišta nalazio se dislociran skeletni grob 5.

U bloku 20, u niši južne bočne stijene glavnog pećinskog kanala nalazila se cijela posuda, a u blizini nje kosti skeleta (grob 11). Malo dalje od ovog groba nađen je skoro cijeli kostur srne.

U bloku 22, u uskom prostoru između bočne stijene i velikog kamenog bloka, nalazio se grob s dva skeleta, koji su ležali jedan pokraj drugog na skeletu cijele srne, od koje se čak sačuvalo i malo pramenova dlake, tamnosmeđe boje (grob 17).

U bloku 23, skeletni grob 19 nalazio se u manjem udubljenju sjevernog zida pećine, a pokraj glave umrlog sačuvana je cijela posuda. Uz grob je bilo malo vatrište puno ugljenog trunja i više drvenih, zašiljenih štapića s nagorjelim vrhovima, od kojih su neki bili položeni na skelet, a neki vertikalno pobodeni između kamenja koje je s jedne strane ograđivalo grob.

U bloku 24 bio je veoma zanimljivo situiran grob 21. Na uskom prostoru između jugozapadne bočne stijene glavnog pećinskog kanala i velike sigaste nakupine u središtu kanala, izgrađen je trokutasti plato, koji je od ostalog dijela bloka odvojen jednim redom većeg, neobrađenog kamenja. Na platou su nađeni fragmenti keramike, malo vatrište, drveni štapići i grumeni crvenog okera. Na južnom dijelu ovog prostora nalazio se nizak i veoma tijesan prolaz iza kojeg se prostor opet širio u jedan kanal, na početku kojeg je nađena veća, razbijena keramička posuda. Ovaj kanal, u koji se moglo ući samo puzeći, pregrađen je s dva veća kamena, iza kojih se nalazio skelet, gotovo sasvim prevučen tankim slojem sige. Pokraj glave se nalazila posuda u koju je kapala voda s niskog stropa i tako se stvorio skoro 0,50 m visok stalagmit, koji je rastući, razbio dio grla posude.

U bloku 26, u duguljastom udubljenju bočne stijene nalazio se skeletni grob 23, ograđen jednim redom većeg kamenja. Pokraj glave umrlog bila je jedna posuda, a na tijelu nekoliko drvenih štapića sa zašiljenim i nagorjelim vrhovima.

U bloku 29, koji zahvaća suženi dio desnog kraka, nalazila se jedna 4 m visoka prirodna stepenica od kamenih blokova, a ispod nje, u maloj udubini bio je skeletni grob 32. Nešto niže, uz bočnu stijenu nađena je razbijena keramička posuda s dvije drvene žlice i nekoliko zašiljenih drvenih štapića.

Nakon ovog detaljnijeg opisa grobova pokraj kojih su sačuvani ostaci vatrišta, odnosno tragovi pogrebnog rituala i kulta, može se u glavnim crtama rekonstruirati cijeli postupak u vezi sa sahranom, koji bi, na osnovi raspoloživih podataka izgledao ovako: nakon pripreme u zapadnom kraku pećine (blok 1—4), umrli se odnosi u glavni pećinski krak i polaže ili u prirodna udubljenja ili uza zidove tog dijela pećine. Pokraj glave se postavlja keramička posuda (amfora ili zdjela) u kojoj je popudbina u obliku zrnaste ili tečne hrane. Nakon polaganja umrlog, na malom, improviziranom vatrištu, u neposrednoj blizini groba prinosi se žrtva, vjerojatno meso divlje ili domaće životinje. Sada se postavlja i pitanje upotrebe drvenih, zašiljenih i na vrhu nagorjelih štapića, jer se oni gotovo bez izuzetka nalaze u grobovima. Teško je decidirano reći koja im je bila tačna namjena. Budući da su nađeni i na vatrištima, i na samom tijelu umrlih, a u jednom slučaju i zajedno sa žlicama u posudi pokraj umrlog, (grob 32), može se pretpostaviti da su na vrhove nabadani komadići žrtvene hrane i ostavljeni u grobu kao prilog umrlom. Nesumnjivo su prije toga paljeni na vatrištima uz grobove, jer su svi imali malo nagorjele vrhove. Osim toga, kako sam maloprije rekla, neki

su i nađeni na samim vatrištima. Mnogo je manje vjerovatna njihova primjena za osvjetljavanje prostora oko groba prilikom sahrane umrlih. Štapići su, naime, tek malo na vrhu nagorjeli, što znači da su paljeni na kratko vrijeme, a što je još važnije, ako su služili za osvjetljavanje prostora, onda ih živi ne bi ostavljali na tijelu umrlih, već bi ih držali u rukama ili ostavljali negdje po strani, na zidovima pećine, bez straha da će nakon njihova odlaska odjeća na umrlima izgorjeti. S tim u vezi treba upozoriti na još nešto. Naime, prilikom rada u pećini mogli smo se uvjeriti da je prostor nekropole potpuno izoliran od bilo kakvog izvora svjetlosti, tama je čak toliko neprozirna da se ni jakim baterijskim lampama ne može osvijetliti malo veći prostor, te su prilikom istraživanja stalno upotrebljavane jake karbitske lampe, uobičajen pribor pri speleološkim radovima. Ovako mali štapići, upravo i da su gorjeli do kraja, dali bi vrlo slabu svjetlost i ne bi mogli služiti za osvjetljavanje. Analizom drveta utvrđeno je da su štapići od bora, ljeske i jasena.⁴ Osim bora, ljeska i jasen slabo gore, pa je i to jedan dokaz više protiv teze o upotrebi ovih štapića za osvjetljavanje prostora.

Prije nego su prinošene žrtve i umrli stavljeni u grob, izvršeno je ritualno bojenje tijela crvenim okerom. U grobu 4, kako sam to već spomenula, nađen je u keramičkoj zdjeli sloj sitnog praha od crvenog okera i kameni okrugli rastirač. Oker je svakako prije upotrebe usitnjen i rastvoren vodom i ta se smjesa nanosila na tijelo, vjerovatno samo na lice i ruke. Na sačuvanim lubanjama nije se moglo utvrditi postojanje crvene boje samo golim okom, što ne znači da se ne bi mogla konstatirati nekom suvremenom kemijskom analizom. Osim za bojenje, oker je služio i kao prilog u grobovima. Tako je veće ili manje grumen je okera nađeno na tijelima ili u njihovoj neposrednoj blizini u grobovima 5, 13, 19, 21 i skupnom grobu 4.

Keramička posuda u kojoj se nalazila hrana kao popudbina, stavljena je u većini grobova pokraj glave umrlog. Na žalost, nikakvog traga sadržaju tih posuda nismo mogli naći. Ali da se hrana pripremala ili bar samo vatrom očišćavala i posvećivala svjedoče brojna mala vatrišta u neposrednoj blizini grobova. Tu se pripremala žrtva, od koje je onda dio ostavljen u posudama pokraj umrlih. Osim ovakvog žrtvovanja, postoji u nekoliko grobova dokaz o žrtvovanju cijele životinje, te su tako cijeli kosturi jelena i srna nađeni u blokovima 5 i 8 pokraj vatrišta, i u grobu 11 i 17. U grobu 17, na kosturu srne ležala su dva ljudska skeleta. O kultu jelena i srne zna se dosta iz opisa različitih prahistorijskih religija i mitologija, gdje je ovoj životinji pridavano različito značenje.⁵ Jelen i srna imaju ulogu u solarnom kultu, imaju apotropejsku moć, a također ulogu u htonskom kultu. U Bezdanjači je njihova pojava vezana za htonski kult, a zanimljivo je ovdje spomenuti da se već od eneolitika na prostoru naše zemlje ponegdje nalaze ove životinje u grobovima, o čemu će još biti riječi u zaključku ovog rada.⁶

⁴ A. SliepčevićVD. Srdoč, Određivanje starosti uzoraka drveta i sige u pećini Bezdanjači u ovoj svesci Vjesnika Arheološkog muzeja, Zagreb.

⁵ A. Stipčević, Religiozni simboli u Ilira, doktorska disertacija, Zagreb 1976., neobjavljeno.

« R. R. Schmit, Die Burg Vučedol, Zagreb 1945.

INTERPRETACIJA ARHEOLOŠKIH NALAZA

Govoreći o načinu sahranjivanja, spomenula sam da su svi grobovi locirani uglavnom uz bočne stijene glavnog i sporednih pećinskih kanala, a kako je u nekropoli bilo oko 200 sahranjenih, vjerovatno svi grobovi nisu istodobni, odnosno sahranjivanje je moralo trajati dulje vremensko razdoblje. Zbog karaktera nekropole, nije se mogla uzeti u obzir vertikalna stratigrafija, a što se tiče tzv. horizontalne stratigrafije, i tu se nailazilo na neke teškoće. Naime, logično bi bilo da je sahranjivanje počelo u glavnom pećinskom kanalu, u njegovom početnom dijelu, najbližem ulazu i da su tako sve mlađi grobovi postavljeni redom sve do kraja ovog prostora. Međutim, tipološke značajke keramike i brončanih nalaza to samo djelomično potvrđuju. Naime, nakon posljednje sahrane, u najdubljem dijelu kanala, došlo je u njegovom početnom dijelu do pomicanja najstarijih grobova, odnosno premještanja kostiju u pukotine i veća udubljenja u zidovima pećine, a na njihovo mjesto sada dolaze najmlađi grobovi. Tako na početku i na kraju pećinskog kanala imamo najmlađe, a u sredini kanala najstarije grobove. Zbog takve situacije, u određivanju kronologije uzeta su u obzir dva elementa: položaj groba u pećinskom kanalu, odnosno horizontalni stratigrafski položaj, i tipološke značajke *nalaza*, koje mogu pomoći pri određivanju kronologije pojedinih grobova.

Na osnovi ovih elemenata može se cijela nekropola u Bezdanjači podijeliti na dva vremenska horizonta: onaj stariji, koji obuhvaća razdoblje srednjeg brončanog doba po srednjoevropskoj kronologiji, odnosno stupnjeve Br C i dio Br D, i mlađi, kojem bi pripadala najmlađa faza BrD i prijelaz na HaA stupanj kasnog brončanog doba.

Horizont I (stupanj Br C i ranije faze Br D)

Ovom horizontu pripadaju grobovi 1—8, 10—15, 18, 20, 24, 25, 27, 29, 30, 35, i skupni grobovi 1 i 4, kao i pojedinačni nalazi iz blokova 1—14.

U navedenim grobovima pretežno su zastupljeni keramički predmeti, dok brončani, iako malobrojni, predstavljaju važan materijal za kronološko određivanje pojedinih grobova.

K e r a m i k a

U grobovima, na vatrištima i na prostorima određenim za kultne radnje, nađen je veliki broj fragmentiranih i cijelih keramičkih posuda. Već na prvi pogled zapaža se razlika između keramike koja je prilagana u grobove i one koja je služila da se na vatrištima u njoj pripremi popudbina za umrlog. Jasno je da je ova druga služila za svakodnevnu upotrebu i da je tu funkciju zadržala i u nekropoli. Ta keramika je dosta debelih stijenki, manje-više slabo glačane površine i rustičnije izradbe, dok među keramikom namijenjenom isključivo za prilaganje

u grobove ima mnogo primjeraka finije izrade, tanjih stijenki, dobro glačane površine, pažljivije ukrašenih. Iako obje ove vrste kronološki pripadaju istom horizontu, za proučavanje porijekla i razvitka pojedinih oblika od velike je važnosti upravo ova keramika za svakodnevnu upotrebu, jer se na osnovi dobro fiksirane stratigrafije gradinskih naselja južno od Save, za nju može sasvim sigurno utvrditi autohtona komponenta koja svoje porijeklo ima već u rano brončano doba ove regije.

Na prvom mjestu treba spomenuti slične nalaze na Velikoj Gradini u Varvari kao i na mnogim lokalitetima srednje i sjeverne Bosne, kao što su Vis, Pod, Debelo Brdo i više lokaliteta na Glasincu.⁷ U stupnjevima Varvara B₁ i B₂, koji odgovaraju razvijenom srednjem i djelomično kasnom brončanom dobu (Br B₂ — Br C/D), pojavljuje se više elemenata koji su zastupljeni i na keramici Bezdanjače. Srodnost se prije svega opaža u tipovima drški: vertikalne trakaste drške zadebljanih rubova u Bezdanjači (grob 3, tabla VIII, 2; skupni grob 1, tabla XX, 2; blok 5, tabla XXII, 4) i drške s proširenim i vertikalno izvučenim gornjim dijelom (grob 16, tabla XIII, 3) čest su inventar u horizontu Bj u Varvari, kao i veći broj jezičastih, horizontalnih trakastih i bradavičastih drški⁸. Posebno treba naglasiti pojavu polukružnih i u obliku okrenutog slova V plastičnih ukrasa, koji služe i kao drške, kada su osobito veliki i plastično istaknuti, a pojavljuju se na oba lokaliteta (Bezdanjača, grob 5, tabla X; grob 11, tabla XI, 1; skupni grob 1, tabla XXI, 1; skupni grob 3, tabla XXIV, 6 i XXV, 2 itd.).⁹

Od oblika keramičkog posuđa treba u prvom redu spomenuti polukuglaste zdjele, zaravnjenog ili neznatno uvučenog oboda (grob 8, tabla XI, 3; blok 12, tabla XXXVI, 2), koje su slične posudama iz Varvare, a pojavljuju se već u fazi Varvara A₃ — odnosno u Br A₂ — B₁ stupnju po srednjoevropskoj kronologiji¹⁰. Isto tako tipične su za oba lokaliteta konične zdjele s koso zasječenim rubom (Bezdanjača grob 6, tabla XXVII, 1; blok 2, tabla XXX, 5; blok 12, tabla XXXVI, 1) koje se datiraju u stupanj Varvara B₂ⁿ.

Na oba lokaliteta ukrašavanje posuđa je veoma skromno, ali se također na oba pojavljuju paralelne, dublje urezane linije, trokuti ispunjeni kosim, urezanim linijama (šrafiranje)¹², plastične trake s okruglim udubljenjima načinjenim utiskivanjem prsta (Bezdanjača, skupni grob 1, tabla XX, 3; blok 1, tabla XXIX, 4 i si.).

U grupi nalaza koji su prilagani u grobove, odnosno u grupi kultne keramike, treba spomenuti šalice s jednom drškom, za koje se nalaze brojne paralele na prostoru Podunavlja, odnosno Transdanubije i istočnoalpske regije, te dalje na sjever u Moravskoj i Slovačkoj, gdje se pojavljuju u naseljima i nekropolama kulture grobnih humaka (Hiigelgräber Kultur). Nađene su i u Karpatskoj kotlini,

⁷ B. Čović, Glasnik zemaljskog muzeja (Arheologija), Sarajevo 1975/6, str. 5—8; isti, GZM (arheologija), Sarajevo 1965. g, str 98 (tabela).

⁸ B. Čović, o. c, tabla XXXV, 1, 2; tabla XXXVI, 3; tabla XXXVII, 2 i si.

⁹ Ibid. str. 63, si. 2.

¹⁰ Ibid, str. 61, si. 24

¹¹ Ibid, tabla XLII, 4; XLIII, 1, 4; XXXVIII, 1.

¹² Ibid, tabla XLII, 4.

a Hänsel ih datira u Br C₂ — D stupanj srednjeg brončanog doba.¹³ Karakterističan je oblik šalice nešto višeg vrata, pri vrhu neznatno razgrnutog, a prijelaz na trbuh naznačen je jačom ili slabijom profilacijom ili čak udubenom linijom ispod vrata. Drška počinje na samom rubu ili ispod njega (Bezdanjača, grob 4, tabla VIII, 9; vatrište pokraj groba 4, tabla IX, 1; grob 5, tabla IX, 7; vatrište pokraj groba 5, tabla X, 1; grob 11, tabla IX, 1; grob 35, tabla XVIII, 4 i si). U Br D horizontu tumula u Caki zapažen je veći broj ovakvih šalice u skeletnim grobovima (tabla V, 3, 7, 9, 10), a na fragmentu jedne šalice (tabla V, 5) nalazi se i karakterističan polumjesečasti ukras¹⁴. Postoji također i sličnost sa šalicama iz nekropola sjeverne Hrvatske (Virovitica i Sirova Katalena kod Đurđevca). Obje ove nekropole pripadaju najstarijoj fazi kulture polja sa žarama srednjeg Podunavlja iz prijelaznog vremena od Br C u Br. D stupanj, a povezuju se s kulturnim grupama Transdanubije, Slovačke i južne Moravske, isto kao i nalazi iz Bezdanjače^{14a}.

Trbušaste posude sa slabo razgrnutim vratom i dvije drške (Bezdanjača, skupni grob 1, tabla XX, 7 i skupni grob 3, tabla XXV, 1) mogu se naći već od kraja ranog brončanog doba na području srednjeg Podunavlja i dalje na sjever, u Češkoj i Moravskoj¹⁵.

Zdjele s dvije drške i jače naglašenim prijelazom od vrata na trbuh, pojavljuju se u Bezdanjači uglavnom izvan grobnih cjelina (blok 12, tabla XXXVI, 1, 4). Neki elementi na ovim posudama, na primjer tzv. viseće drške, ukazuju na nešto starije porijeklo, jer se takav tip drške javlja na vršačko-vatinskoj keramici već u vrijeme Br Bj¹⁶, dok se na prostoru srednjeg Podunavlja pojavljuju u BrD stupnju, zajedno s iglama s pločastom glavom¹⁷.

Vrijedna pažnje je i amforica s dvije drške iz bloka 14 (tabla XXXIX, 3, 3a) i njoj slične posudice na tablama XXXVII, 1 i XXVIII, 2, 2a. Oblik drški i profilacija, te ispupčenja na trbuhu ukrašena udubenim, koncentričnim krugovima, imaju dobre paralele u nekim nalazištima Karpatske kotline (Transilvanija). A. Mozsolics sličan primjerak iz tumula u Felsőszöcz datira u Br C stupanj¹⁸, a Dumitrescu jedan primjerak, skoro adekvatan onom iz Bezdanjače, datira također u Br C stupanj¹⁹. Takve primjerke slično datira i D. Berciu u obradi Verbicioara kulture u Rumunjskoj, koja je najznačajnija brončanodobna kultura područja između Oltenije, Dunava i Karpata²⁰. Tako je na primjer keramika faze IV naselja u Verbicioari predstavljena zatvorenim nalazom iz Govora,

¹³ B. Hänsel, Beiträge zur Chronologie der Mittleren Bronzezeit im Karpatenbecken, Bonn, 1968, str. 21, si. 2.

¹⁴ A. Točik-J. Paulik, Slovenská archeológia, VIII-1, Bratislava 1960., str. 115

^{14a} K. Vinski, o.c.

¹⁵ B. Dostál, Sborník prací Fil. fak. brněnské University, Bmo 1958., tabla II, 1, lokalitet tjezd kod Brna.

¹⁶ D. Garašanin, Rad vojvođanskog muzeja 3. Novi Sad, 1954., str. 70, si. 12.

¹⁷ J. Porubský, Slovenská archeológia XIV, 2, Bratislava 1966, str. 94, tabla I, si. 13. Za sličan primjerak iz Leobersdorfa (Donja Austrija), K. Villvonseder kaže: ... »način ukrašavanja karakterističan je za grupu srednjodunavske kulture grobnih humaka« (Archaeologia Austriaca, Wien, 1957., str. 27)

¹⁸ A. Mozsolics, Acta arch. hungarica XII, Budapest 1960, str. 119, tabla LXXI, 5 a, b.

¹⁹ V. Dumitrescu, L'arte preistorica in Romania, Roma 1972., tabla 75, si. 1.

²⁰ D. Berciu, Dacia V, Bukarest 1961., str. 123—163, si. 8, 9.

u kojem je bilo oko 20 posuda. Karakteristične su tri varijante šalice s drškama koje prelaze obod, a presjeka su ovalnog ili trokutastog. Na njima je čest ukras u obliku kruga, kao simbola solarnog kulta.

Tip konične šalice sa višim vratom i drškom koja prelazi obod (vatrište kraj groba 5, tabla X, 6) datira Trogmayer u period Br B₂ — C srednjeg brončanog doba²¹. U nekropoli kod Tapé, osim zgrčenih, bilo je i dosta skeleta u opruženom položaju, a najstariji nalazi nekropole pripadaju BrBi stupnju (pretežno brončani predmeti Koszider horizonta), dok se najveći dio keramike datira u nešto kasnije vrijeme, odnosno u Br B₂ — C stupanj.

Konični lonac s jednom drškom (Bezdanjača, grob 5, tabla X, 5), zajedno s već spomenutim nalazima iz tog groba, ima također analogije u kulturi grobnih humaka Karpatske kotline, a Točik ih datira u Br C stupanj²².

Kao prilog u grobu 8 bila je dobro sačuvana poluloptasta zdjela sa četiri bradavičasta ispupčenja i zaravnjenim rubom (tabla XI, 3). Slična ovoj bila je i zdjela iz bloka 12 (tabla XXXVI, 2) sa četiri jezičaste drščice ispod oboda. Veliki broj manjih ili većih poluloptastih posuda nađen je i u horizontu Varvare B₁ i B₂, koji se datira u kraj Br C i ranu fazu Br. D stupnja²³.

Brončani nalazi

Brončani prilozi nađeni su u grobovima 5, 27, 29 i skupnim grobovima 4 i 5.

U grobu 5 (tabla X, 3) bilo je brončano šilo utaknuto u drvenu dršku, bolje reći, neobrađeni komadić grančice jasena. Šilo je tanko, više nalik na iglu, na cijeloj dužini iste debljine i jako zašiljenog vrha. Kao paralela može se navesti, po obliku i veličini, adekvatan primjerak s lokaliteta Uherský Brod u Moravskoj²⁴, a interesantan je i zbog uvjeta nalaza. Naime, na tom lokalitetu otvoreno je veliko kultno mjesto, konstrukcija od kamenih komora u kojima V. Hruby, među kulturnim priložima zoomorfnih i antropomorfnih posuda, pršljenaka i udica navodi i nalaz jedne žlice od keramike i jedno šilo. Iako je to lokalitet iz vremena kulture grobnih humaka s početka srednjeg brončanog doba, spomenuto kultno mjesto zanimljivo je i kronološki i po sadržaju kao paralela za nalaze iz nekropole u Bezdanjači, jer su u grobovima horizonta I nađeni isto tako i šilo i žlica, samo ne od keramike nego od drva koje se zbog posebnih uvjeta u pećini veoma dobro očuvalo.

Nešto više brončanih priloga bilo je u skupnom grobu 5 (tabla XXVI, 1, 2, 4, 5, 7, 8). Dvije igle za šivanje s produžetkom iznad ušica često se javljaju u nekropolama i naseljima kulture grobnih humaka²⁵, ali i kasnije, u kulturi polja sa žarama i to od najstarije faze nadalje²⁶, pa zbog toga nisu osobito

²¹ O. Trogmayer, Das bronzezeitliche Gräberfeld bei Tapé, *Fontes arch. Hungariae*, Budapest 1975., tabla 7, si. 69.

²² A. Točik, *Fontes arch. pragenses*, vol. 7, Praha 1964., tabla IX, 6.

²³ B. Čović, *GZM (Arheologija)*, Sarajevo 1975/6., str. 74 tabla XX, 5; XXXII, 3.

²⁴ V. Hruby, *Památky archaeologické XLIX-1 Praha 1958.*, si. 9/14.

²⁵ M. Gimbutas, *Bronze age cultures in central and eastern Europe*, Hague 1965., si. 33, 5.

** R. Pittioni, *Urgeschichte des Osterreichischen Raumes*, Wien 1954., si. 293, 17.

značajne za bliže datiranje ovog groba. Na Galsincu (tumul VI u Sjeverskom i tumul XII, grob 1 u Ilijaku) ovakva igla datirana je prema ostalim nalazima u grbovima u fazu II b, odnosno u Br C stupanj²⁷. Srp koji ima dršku sa jezičcem i dva paralelna, jače naglašena rebra, koja prate lučno savijeno sječivo, pripada starijim tipovima srpova prema podjeli K. Vinski²⁸, a datiraju se najranije u Br D stupanj, slično kao i spomenute igle. Oštećena mala rebrasta narukvica od debljeg brončanog lima ima svoje prethodnike u kulturi grobnih humaka južne Moravske, Donje Austrije kao i cijelog srednjeg Podunavlja. U toj regiji su stariji primjerci ovakve narukvice isključivo lijevani, većih su dimenzija i masivniji**, dok su mlađi, kakav je i ovaj naš, uvijek načinjeni od brončanog lima, kao na primjer oni iz predvelatickog Blučina-Cezavy horizonta s početka Br D stupnja³⁰. Konična dugmeta i spiralne cjevčice od tankog, brončanog lima mogu se također vremenski opredijeliti u Br C — D stupanj, jer su čest inventar grobova toga doba, kako u kulturi grobnih humaka srednjeg Podunavlja tako i na prostoru južno od Save.

Horizont II (stupanj Br D i rani Ha A)

Ovom horizontu pripadaju grobovi 16, 19, 21-23, 32, 34, skupni grobovi 3, 5, 6, i pojedinačni nalazi iz blokova 14 i 12-14.

U ovom horizontu ima, kao i u prethodnom, više fragmenata keramike grublje izrade, za koje se analogije nalaze na teritoriji naše zemlje južno od Save. Na primjer, karakteristična drška s proširenim gornjim dijelom iz groba 16 (tabla XIII, 3), srodna je drškama iz Fortice i Kusača, koje se datiraju u BrD — HaA stupanj kasnog brončanog doba³¹.

Šalica u grobu 22 (tabla XVI, 12) karakteristična je po oštro profiliranom, bikoničnom trbuhu, a datira se također u stupanj Br D — HaA u nalazu iz tumula Caka kulture na lokalitetu Kolte (Slovačka)³². Slična profilacija se može opaziti i na nalazima istočno-alpske regije, Baierdorf-Velatice kulture³³.

Najveći broj brončanih priloga bio je pokraj skupnog groba 3. Kako je u ovom grobu sahranjeno oko 15 umrlih, utvrđeno po broju nađenih lubanja, jer su sve kosti skeleta dislocirane i izmiješane, znači da se sahranjivalo dulje vremensko razdoblje, što se opaža i na tipološkim karakteristikama nalaza. Pretežno su to predmeti koji pripadaju završnim fazama srednjeg i početku kasnog brončanog doba.

²⁷ A. Benac — B. Čović, Glasinac I, Sarajevo 1957., str. 28, tabla IX, 13; tabla XVI, 4.

²⁸ K. Vinski, Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj, Zadar 1973., str. 54.

²⁹ J. feihovský, Slovenská archeológia (Eisnerov zbornik), Bratislava 1961., str. 123, sl. 1—9.

³⁰ A. Točík — J. Paulik, o. c, str. 68, sl. 2, 3; A. Točík, Fontes arch. pragensis, vol. 7, Praha 1964., tabla XXXIV, 3,

³¹ B. Čović, o. c, tabla XIX, 6 i tabla XXII, 2. 4.

³² J. Paulik, Slovenská archeológia, Nitra 1966., str. 389, sl. 10.

³³ R. Pittioni, o. c, str. 421, 425, 428—9. Autor ovaj horizont datira ugalvnom u HaA stupanj kasnog brončanog doba.

Igla s produžetkom iznad ušice (tabla XXIII, 2) već je ranije datirana, isto kao i srpovi, u stupanj Br C i D. Nešto mlađa morala bi biti topuzasta igla (tabla XXIII, 1), za koju se paralele lako nalaze na području kulture polja sa žarama međuriječja Drava—Dunav—Sava. K. Vinski ih prema ostalim nalazima is ostava pretežno datira u svoju fazu II (Br D — HaA)³⁴.

Kalotasto brončano dugme (tabla XXIII, 12) zanimljivo je radi urezanih trostrukih paralelnih linija složenih u polukrug. Ovakav, ili vrlo sličan ornament pojavljuje se najprije na iglama srednjeg brončanog doba (igla iz okolice Stične)³⁵, da bi se, u ostavama Koszider-horizonta javile kao čest inventar i trajale sve do stupnja Br D³⁶. Kao direktnu analogiju za dugme iz Bezdanjače mogu se navesti tri dugmeta iz ostave Forró u karpatskoj regiji, koju prema ostalim priložima nađenim s njim, treba datirati u prijelaz od Br C na Br D stupanj srednjeg brončanog doba³⁷.

Držac za iglu (tabla XXIII, 11) po obliku spada u grupu starijih 'tipova, koji se javljaju od srednjeg brončanog doba, ali su dulje vrijeme u upotrebi, pa ih tako nalazimo i u ostavama kulture polja sa žarama. U ostavi iz Lovaša, datirani su u srednje brončano doba*⁸, a srodan, skoro adekvatan primjerak ovom iz Bezdanjače nalazi se u ostavi iz Mesića (Banat), koja po ostalom inventaru spada u stupanj Br D — Ha A_x kasnog brončanog doba³⁹.

Vrijedan pažnje je i dobro sačuvan brončani nož, za koji zbog karakterističnog profila na prijelazu od drške u sječivo za sada nema direktnih analogija (tabla XXIV, 5). Ipak, ovaj primjerak se može svrstati u grupu noževa s drškom u obliku jezičca (Griffzungenmesser), kojih je tipično obilježje široka, duga jezičasta drška s profiliranim rubovima, između kojih, s obje strane postoji obloga od organske materije, pričvršćena jednom ili više zakovica za podlogu. J. ftihovsky smatra da za tipološko opredjeljenje ovakvih noževa nije bitan toliko izgled sječiva, koliko pojedine odlike drške i dijela koji stoji na prijelazu od drške u sječivo, jer se na osnovi toga mogu razlikovati pojedina radionička središta u kojima su ovi noževi načinjeni⁴⁰. Nož iz Bezdanjače ima sve navedene značajke noževa s drškom u obliku jezičca, ali kako sam napomenula, zbog specifično izvedenog prijelaza od drške u sječivo, treba ga smatrati posebnim tipom unutar ove grupe. Što se tiče datiranja ovih noževa, ftihovsky ih u Moravskoj i istočnoalpskoj regiji datira u HaA₁ i HaA₂ stupanj kasnog brončanog doba. Tipološki najbliži nožu iz Bezdanjače je nož iz Matrei (Italija). Po klasi-

³¹ K. Vinski, o. c. Igle iz Belog Manastira (tabla 22, si. 5—6), Siska (tabla 27, si. 8—10) i Otoka Privlake (tabla 28, si. 24) pripadaju fazi II, odnosno stupnju Br D — HaA_x.

³⁵ F. Staře, Arheološki vestnik XV—XVI, Ljubljana 1965, str. 211, si. 2.

³⁶ I. Bóna, Acta arch. hungarica, Budapest 1958., str. 222; A. Mozsolics, Bronzefunde des Karpatenbeckens, Budapest, 1967, str. 83, si. 25; A. Točik Opevnená osada z doby bronzovej vo Veselom, Bratislava 1964., str. 55.

³⁷ A. Mozsolics, Bronze-und Goldfunde des Karpatenbeckens, Budapest 1973., str. 25—26; tabla 6 na str. 258.

³⁸ Z. Vinski, Vjesnik AMZ, treće ser. I, Zagreb 1958., str. 14—15, tabla III, 5.

³⁹ R. Drechsler, Zbornik Matice srpske, sv. 20, Novi Sad 1958, tabla 77. Ovdje treba spomenuti analogije ostavi iz Mesića, kao što su Poljanci, Brodski Varoš, Poderkavlje, koje K. Vinski datira u svoju fazu II (K. Vinski, o. c, table 48—49; table 52—65 i table 66—68).

⁴⁰ J. Řichovský, Die Messer in Mähren und Ostalpengebiet, PBF, Abt. VII, 1. Bd., München 1972., str. 23.

fikaciji V. Peroni, ovaj nož pripada varijanti A spomenutog tipa, a kronološki u podmaklu fazu Peschiera horizonta, koja odgovara starijoj fazi kulture polja sa žarama sjevernoalpske regije⁴¹. H. Müller-Karpe slične primjerke s područja sjevernog Tirola također datira u $U^{\wedge}$ stupanj⁴².

Kao što se moglo vidjeti iz kraće analize brončanih priloga skupnog groba 3, svi se oni mogu datirati u kraj srednjeg i početak kasnog brončanog doba. Kada bi se, međutim, ovaj grob kronološki opredijelio samo na osnovi keramičkih nalaza, vidjelo bi se da tu dolaze do izražaja i neki elementi konzervatizma, koji su logični kada je riječ o keramičkim oblicima i njihovu trajanju. Naime, dvije duboke šalice s drškom, koje na najširem dijelu trbuha imaju plastični, polumjesečasti ukras, mogu se naći na primjer u Moravskoj već u kulturi zvonastih pehara⁴³ i unjetičkoj kulturi u Češkoj⁴⁴, gdje su česti i trbušasti oblici lonaca, veoma srodni onom iz groba 3 u Bezdanjači (tabla XXV, 1). Oblici spomenutih šalica žive i dalje, u kasnijim razdobljima, te ih nalazimo dobro zastupljene u brojnim nalazištima lužičke kulture u Čehoslovačkoj (Caka, Blučina, Lednice, Velatice — rana faza), isto kao i u Mađarskoj⁴⁵. Oblici, a pogotovo ornamentika su dakle onaj element koji može izazvati pogrešne zaključke, jer se oni zadržavaju odnosno prenose u skoro nepromijenjenom obliku tijekom mnogih perioda razvitka. Primjer za to imamo u Varvari, gdje se neki oblici i ornamentikala nalaze nepromijenjeni od stupnja Varvara A₂ do stupnja Varvara B₂⁶⁴. Kada se ovakva keramika, srećom, nađe u grobnoj cjelini s brončanim predmetima, onda je datiranje puzdanije.

U grobu 19 (tabla XIV, 4) bila je dobro očuvana amforica s dvije drške ispod samog otvora. Sličan primjerak nađen je u špilji u Podumcima kod Unešića (čuva Arheološki muzej u Splitu, neobjavljeno). U ovoj špilji, koja nikad nije sistematski istraživana, nalazila se nekropola sa skeletnim i žarnim grobovima. Slučajno skupljeni nalazi ne mogu stoga potpuno pružiti podatke o trajanju nekropole. Među arheološkim materijalom bila je i fibula s lukom u obliku violinskog gudala, objavljena nekoliko puta, a datirana je u stupanj BrD — HaAi kasnog brončanog doba⁴⁷. Ostali brončani nalazi, po svojim tipološkim osbinama znatno su mlađi.

Zahvaljujući sretnoj okolnosti, što je upravo s amforom u grobu 19 bilo više drvenih štapića sa zašiljenim i nagorjelim vrhovima, mogla se izvršiti analiza metodom radioaktivnog ugljika C¹⁴, pa je za cijeli taj grob dobivena starost od 1110 ± 60 godina prije n. e.⁴⁸ Prema tome, ova bi amforica vremenski ulazila u isto razdoblje u kojem je i spomenuta fibula, odnosno u stupanj Br D — Ha A.

⁴¹ V. Bianco-Peroni, *Die Messer in Italien*, PBF, Abt. VII, Bd. 2, München 1970., str. 1—2, tabla 4, si. 35 i tabla 61 B (karta rasprostranjenosti).

⁴² H. Müller-Karpe, *RGK-R6misch-germ. Forschungen*, Bd. 22, Berlin 1959., str. 193, si. 28/9, 10.

⁴³ A. Houštova, *Fontes arch. pragensis*, vol. 3, Praha 1960, tabla XI, si. 1; XVIII, si. 1; XXI, si. 6—7,

⁴⁴ V. Moucha, *Fontes arch. pragensis*, vol. 4, Praha 1959,

« j. publik, *Slovenská archeológia* XI-2, str. 322 i dalje.

⁴⁵ B. Čović, *GZM (Arheologija)* XXX—XXXI, Sarajevo 1978., str. 63, si. 26.

« K. Vinski, o. c., str. 183, tabla 91, si. 10a, 10b i uz to navedena literatura.

« Vidi rad A. Sliepčević — D. Srdoč, u ovoj svesci Vjesnika AMZ.

Vrijedan je spomena i nalaz iz groba 21 (tabla XV, 1-6), osobito zbog keramičke posude na si. 4. Ova amfora je svijetlosmeđe boje, dobre fakture, glatke površine. Trbuh je u sredini jako proširen, a u gornjem dijelu spljošten i ukrašen na četiri najistaknutije tačke udubenim, paralelnim linijama, složenim u trokutasti ornament. Vrat amfore je visok i cilindričan, rub otvora zaravnjen. Dvije drške ukrašene su kosim kanelurama, složenim tako da izgleda kao da su tordirane. Slični, iako ne identični oblici, a osobito karakterističan raspored ornamentike, poznati su i brojno zastupljeni na širokom prostoru srednje Evrope od srednjeg brončanog doba do u HaB stupanj kasnog brončanog doba. Razumije se da u ovako dugom vremenskom razdoblju dolazi do određenih modifikacija tih oblika, pa tako u srednje brončano doba, u najstarijoj fazi Čaka kulture u Slovačkoj, zapažamo trbušaste posude s cilindričnim, nižim vratom i dvije male drške smještene uvijek na prijelazu od vrata na trbuh⁴⁹. U najstarijem horizontu knovicke kulture, koja traje od srednjeg brončanog doba do u HaB stupanj kasnog brončanog doba, u horizontu BrD, pojavljuju se također isti takvi oblici posuda — jače naglašen zaobljen trbuh, cilindričan vrat i dvije male drške⁵⁰. Na ovim, najstarijim primjercima te vrste posuda, ornamentika nije zastupljena⁵¹. U daljnjem razvitku (stupanj HaA) ove posude izmijenjene su utoliko što se jako naglašen trbuh počinje na najširem dijelu sve više ispupčavati, pa posuda, gledana odozgo, na najširem dijelu trbuha ima oblik razvučenog kvadrata. Cilindričan vrat se pri dnu malo širi ili ostaje i dalje izrazito cilindričan, ali se primjetno skraćuje⁵². Drške su još uvijek male, i stoje na prijelazu od vrata na trbuh. Na nekim primjercima, međutim, opaža se da se osim već opisanih promjena u HaA stupnju pojavljuju i promjene u obliku drški: one postaju veće i tanje, a umjesto trakastog, dobivaju okrugao presjek, kao što se to može zapaziti na posudama nalazišta Velé Hoste, kojeg se nalazi datiraju u okviru lužičke kulture u njezinu fazu II, odnosno u HaA stupanj kasnog brončanog doba⁵³. Drške koje su tipološki najrodnije onima iz Bezdanjače, nalaze se najčešće na keramici Hdting-Mörzg grupe Donje Austrije i to u HaA horizontu⁵⁴. R. Wagner dijeli nekropolu u Hötingu na dva stupnja, a drške o kojima je riječ, najčešće se javljaju u Höting I stupnju, koji pripada starijoj fazi HaA stupnja kulture polja sa žarama ove regije⁵⁵. Ovakvom analizom postupno smo se približili mogućnosti tačnijeg datiranja posude iz groba 21. Ona bi dakle, po svojim tipološkim odlikama pripadala dosta sigurno ranoj fazi HaA stupnja kasnog brončanog doba. U ovom grobu, osim posude, nađeno je još samo neko-

⁴⁹ J. Paulik, o. c. str. 321, shema razvoja Čaka-kulture.

⁵⁰ Bonzek-Kontecky-Neustupni, *Fontes arch. pragensis*, vol. 10, Praha 1966., si. 31 — razvojni oblici keramike od BrD do HaB stupnja kasnog brončanog doba.

⁵¹ Vidi napomene 41 i 42; J. Sihovsky, *Slovenská archeológia IX*, 1—2, si. 22/4.

⁵² E. Plesl, *Lužicka kultura v severozapadnih Cechach*, Praha 1961., tabla L, si. 5, 8.

⁵³ J. Porubsky, *Slovenská archeológia*, 1955., str. 131, tabla II, si. 3; isti, *Fontes arch. pragensis*, vol. 10, str. 112 (sinhronistička tabela).

⁵⁴ R. Pittioni, o. c. str. 404; str. 453, si. 318/1.

⁵⁵ R. Wagner, *Römisch-Germanische Forschungen*, Bd. 15, 1943., str. 50, tabla 9 si. 2; tabla 15, si. 1—2, grobovi s urnama, lokalitet Mühllau; tabla 5, si. 12; tabla 6, si. 2, lokalitet Höting.

liko grumenova crvenog okera i drveni, zašiljeni štapići, položeni na tijelo umrlog, a također i na malom vatrištu pokraj groba. U institutu »Ruđer Bošković« u Zagrebu⁵⁶, izvršena je analiza štapića kao i stupa sige koji je rastao iz spomenute posude, metodom radioaktivnog ugljika C¹⁴. Rezultati su slijedeći: starost drvenih štapića bila bi 1349 ± 60 g. prije n. e., a do početka rasta sige došlo je oko 1275. godine prije n. e., što znači da je taloženje počelo oko 70 godina nakon polagnja posude u grob. Rezultati arheološkog datiranja ne slažu se u potpunosti sa rezultatima C¹⁴. To su opazili i stručnjaci koji su provodili analize, pa su takav rezultat opravdali mogućnošću zagađivanja suvremenom organskom materijom. Međutim, ako od datuma 1349. g. oduzmemo dozvoljenih 60 godina razlike i 30 već proteklih godina (rezultati analize C¹⁴ zaključuju se 1950. godinom), onda bismo dobili kao rezultat datum 1250. godinu prije n. e., te bi se u tom slučaju i arheološki i C¹⁴ rezultati analiza vrlo dobro slagali. Prema tome, trebalo bi smatrati realnim datiranje groba 21 u stupanj Ha[^] kasnog brončanog doba.

Veći broj keramičkih i brončanih nalaza bio je u skupnom grobu 5 (tabla XXVI, 1-9), koji treba datirati u stupanj BrD — HaA, bez obzira na neke starije elemente, koje ovdje treba smatrati određenom manifestacijom retardacije. Tako se na primjer brončane narukvice kao ona na si. 2, pojavljuju već u vrijeme kulture grobnih humaka srednjeg brončanog doba, ali i traju sve do početka kasnog brončanog doba⁵⁷. Keramika, osobito šalica s drškom (si. 6) pokazuje sve elemente ranog Velatice-Baierdorf stupnja, a posuda na tabli XXVII, 2, zadržava oblik i ornamentiku srednjeg brončanog doba: osim asimetrično postavljenih drški, koje se javljaju na keramici pred — Caka horizonta u Karpatskoj kotlini i Podunavlju⁵⁸, tu je i ornament koji se sastoji od plitkih, paralelnih linija što se pružaju ispod vrata posude i spuštaju ispod drški. Ovakav ornament nalazi se na nekoliko primjeraka posuda u Bezdanjači (up. tablu XXXVII, 2, 2a), a čest je kao retardacija iz srednjeg brončanog doba u nekropolama kasnog brončanog doba srednje Evrope (Cehoslovačka, Mađarska, Donja Austrija)⁵⁹. U južnoj Njemačkoj, F. Holste ovakvu keramiku izdvaja u posebnu grupu⁶⁰, a njezina pojava je prema riječima autora, vezana za »istok« _____ »vjerojatno treba istok smatrati kao ishodišnu oblast ove grupe, konkretno lužički krug i njegove češke suvremene kulture«. Pojava ovako ukrašene keramike je jedna od ranih manifestacija kulture polja sa žarama, odnosno njezinog starijeg stupnja u srednjoj Evropi⁶¹. Zanimljivo je spomenuti da se ova keramika najčešće nalazila

⁵⁶ Vidi rad A. Sliepčević-D. Srdoč u ovoj svesci Vjesnika.

⁵⁷ F. Holste, *Bayerische Vorgeschichtsblätter*, Bd. 22, 1957., str. 29, si. 10/7; S. Foltiny, *Zur Chronologie der Bronzezeit des Karpatenbeckens*, Bonn 1955., tabla XV, 2; isti *Slovenská archeológia* 1961., str. 123, si. 14, ostava iz Blučine, datirana u stupanj Br D.

⁵⁸ J. Paulik, *Slovenská archeológia*, XI-2, str. 320—321. Osim u Slovačkoj, ovakve drške pojavljuju se i u Donjoj Austriji (Hercogenburg). Ceste su i u Varvari!

⁵⁹ I. Hasek, *Fontes arch. pragensis*, Praga 1959., str. 9, tabla VII, 8; tabla XIII, 5; tabla XX, 4 i si.; V. Moucha, *Fontes arch. pragensis*, Praha 1961., tabla XV, 6—8 i tabla XIII, 4—5.

⁶⁰ F. Holste, *Handbuch der Urgeschichte Deutschlands*, Bd. 1, Berlin 1953, str. 95—97.

"Ibid.", str. 97, tabla 23—24. Od nalazišta u čehoslovačkoj treba spomenuti Usti nad Labem, Strekove, Libohovany, Litomerice. U vezi toga vidi E. Plesl, o. c.

kao prilog u skeletnim grobovima, što u Bezdanjači nesumnjivo ukazuje na tradicije kulture srednjeg brončanog doba, pa čak i starijeg, unjetičkog horizonta, u kojem je skeletno pokopavanje uobičajen način sahranjivanja umrlih.

U rani HaA treba ubrojiti i malu kupu na nozi (tabla XXXI, 6) za koju postoji sličnost s kupom na nozi iz nekropole u Virovitici². Na tom lokalitetu ona predstavlja poseban oblik kupe na nozi, bez bližih analogija, ali se prema ostalim nalazima iz nekropole datira u *HaA*_± stupanj kasnog brončanog doba.

Za kasnije faze nekropole u Bezdanjači karakteristična je i pojava facetiranja na obodima posuda, kao na primjer na velikom pitosu iz bloka I (tabla XXIX, 1) ili kaneliranje, kao na trakastoj dršci na tabli XXIX, 8. Facetiranje na keramici, koje počinje u stupnju HaAj u Bezdanjači, ubrzo pravoavljuje na cijelom području današnje Like, pa se tako od stupnja HaB smatra karakterističnom pojavom koja se dovodi u vezu sa prodorom utjecaja iz Podunavlja⁶³

Od ostalih nalaza vrijedno je spomenuti i nekoliko okruglih plosnatih zrna jantara, probušeni na sredini. Spektroskopska analiza pokazala je da se ovdje radi o baltičkom jantaru (succinit), pa ovi, za sada najstariji primjerci jantara nađeni u Lici, ukazuju na vrlo rane veze ovog teritorija sa sjevernom Evropom.^{63a}

Iz analize grobnih priloga u Bezdanjači, mogu se izvući slijedeći zaključci:

a) keramički oblici pokazuju u većoj mjeri srodnost sa onima iz naselja na gradinama južno od Save (srednja, a naročito južna Bosna) odnosno s autohtonim elementima srednjeg i kasnog brončanog doba te regije;

b) keramički i brončani nalazi, pretežno iz horizonta II u Bezdanjači imaju velike sličnosti s nalazima iz Transdanubije i zapadnih područja Karpatske kotline, uključujući i prostor današnje Moravske, Slovačke i Donje Austrije;

c) pogrebni kult i ritual mogu se dovesti u vezu s utjecajima kulture grobnih humaka srednjeg brončanog doba Podunavlja, a posebno s nekim, još starijim tradicijama, kojih porijeklo treba tražiti u kulturama eneolita i ranog brončanog doba. Spominjemo samo ritualno žrtvovanje srne, što se u Bezdanjači ponavlja u nekoliko grobova. Ovaj običaj prvi put je na našem tlu zabilježen u Vučedolu, a smatra se da je tamo prenesen, sa još nekim elementima, iz stepske kulture grobnih jama⁶⁴. Slično je i sa pojavom okera. U grobovima Bezdanjače oker je kamenim rastiračem mleven u prah, rastvaran u vodi i nanošen na neke dijelove tijela umrlog. Osim toga, veće grumenje okera nađeno je i pokraj umrlog u grobu. Ova pojava registrirana je u tumulima ranog brončanog doba u Mađarskoj, Rumuniji, istočnoj Slovačkoj, a kod nas u zapadnoj Srbiji i istočnoj Bosni⁶⁵. U Mađarskoj, u velikim tumulima (Buj, Tiszaeszlás, Nagykallo) bilo je grumenje okera pokraj skeleta u grobovima. U Hortobágy, kraj skeleta u opruženom položaju nađeno je takođe grumenje okera, a neposredno uz grobove bila su i manja vatrišta, slično kao u Bezdanjači. U Srbiji,

⁶² K. Vinski, o. c., tabla 10, si. 2 i 5.

⁶³ Z. Marić, GZM, Sarajevo 1964, str. 25–26, tabla 1–3; tabla 10–19 i pripadajuća literatura.

^{63a} Analiza jantara izvršena u laboratoriju za spektroskopiju na San José State Uni-

versity, California. O rezultatima analize jantara na teritoriji Like up. Journal of Field Archeology, N° 3, Boston, 1976, str. 321–322.

⁶⁴ N. Kalitz, Die Frühbronzezeit in Nordost-Ungarn, Budapest, 1968, str. 45.

⁶⁵ Ibid., o. c., str. 26–32

u grupi Belotić-Bela Crkva prisutna je također ista pojava u grobovima ranog brončanog doba⁶⁶. Običaj stavljanja okera u grobove postepeno se gubi tijekom srednjeg brončanog doba, ali ne sasvim. Tako u grobu humke 9, na lokalitetu Belotić-Šumar bilo je kraj skeleta nekoliko većih grumenova okera. Ova humka datirana je u BrC stupanj, a M. Garašanin, po nekim indicijama, smatra da bi mogla biti i još nešto mlađa — Br D stupanj srednjeg brončanog doba⁶⁷. U Bezdani jači bi stoga pojavu okera trebalo tumačiti izvjesnim konzervativizmom, koji je uvijek prisutan kad su u pitanju kultovi i uopće pojave u vezi s religijom, ali i kao mogući dokaz da se od ranog brončanog doba u Podunavlju i na širem prostoru Balkana mogu utvrditi pojave vezane za utjecaj iz stepskih i pontskih oblasti južne Rusije. Njihov refleks ili direktno prenošenje, kao što sam spomenula, zapaža se već u eneolitskom sloju Vučedola u običaju žrtvovanja srne, a jedan od izrazitih stepskih elemenata u pogrebnom ritualu je i stavljanje crvenog okera u grobove⁸⁸.

U ovom radu do sada nisam spomenula nikakve podatke o eventualnom naselju kojem pripada nekropola u Bezdanijači. Da je bilo moguće istražiti područje brijega Vatinovca, odnosno njegov plato, na kojem se, prema usmenom saopštenju mještana nalazila nekakva utvrda (mjestimično sačuvao kamenje od suhozida, zapaženo prije 20 i više godina), moglo bi se više reći o ekonomici i društvenoj strukturi stanovnika sahranjenih u Bezdanijači⁶⁹. Ovako se moramo osloniti samo na nalaze iz grobova, po kojima se može zaključiti da su se ljudi tog vremena bavili u izvjesnoj mjeri zemljoradnjom, jer su u grobovima nađena dva brončana srpa, a šila od kosti i bronce ukazuju na postojanje domaće radinosti (obrada kože i drveta). O strukturi stočarstva i značaju lova svjedoče nalazi većeg broja kostiju domesticiranih i divljih (lovnih) životinja. Od domaćih zastupljene su ovdje koza, ovca i goveče, a od lovnih, koje su služile za prehranu, treba spomenuti divljeg zeca, divlju svinju, jelena i srnu. Od drugih divljih životinja u Bezdanijači su bile kosti vuka, lisice, smeđeg medvjeda, kune zlatice, vjeverice i divlje mačke⁷⁰. Vrijedno je spomenuti i kosti domaćeg psa, vjerojatno već u to doba čovjekovog prijatelja i pomagača u čuvanju stada. Statistički gledano, broj lovnih životinja preteže nad brojem domesticiranih, pa bi se po tome moglo zaključiti da je lov bio važno zanimanje ljudi sahranjenih u Bezdanijači.

Od keramičkih proizvoda treba spomenuti velike pitose za čuvanje hrane, nađene kraj ognjišta i vatrišta na kojima su bili i ostaci keramičkog posuđa. Nalaz tri drvene žlice, od kojih su dvije bile u keramičkoj posudi kraj groba upućuje na pomisao da se ovdje od zrnaste hrane spravljalo kuhano jelo (možda kaša od žita). Velik je broj raznih keramičkih posuda koje su sigurno izrađivane u naselju, pa je i to jedan dokaz razvijene domaće radinosti.

⁶⁶ M. Garašanin, *Praistorija Srbije*, Beograd, 1973., str. 264–266 (u humki 15 u napisu crvena zemlja).

⁶⁷ M. i D. Garašanin, *Zbornik radova Narodnog muzeja III*, Beograd 1962, str. 52.

⁶⁸ M. Garašanin, o. c., str. 280–281.

⁸⁹ Podatak da je na Vatinovcu postojalo naselje utvrđeno bedemom od suhozida ne mora značiti da je to naselje srednjeg i kasnog brončanog doba. Lako je moguće da se ovdje radi o kasnijoj, japodskoj gradini! ^{TM} Podatke koje ovdje navodim crpla sam iz rada M. Maleza u ovoj svesci *Vjesnika*.

Kakva je bila društvena struktura teško je nešto određenije reći, osim da među stanovnicima sahranjenim u Bezdanjači nisu postojale neke veće razlike u društvenom položaju, jer se u nekropoli nijedan grob ne ističe posebno ni bogatstvom priloga ni nekim naročitim drugim obilježjima. Ipak, sama činjenica da se ovdje kontinuirano sahranjivalo jedno duže vremensko razdoblje ukazuje na miran i stabilan život jedne veće skupine ljudi, i to u srcu geografske regije u kojoj će uskoro započeti razvoj kulture prahistorijskih Japoda. U vezi s tim postavlja se i problem etnogeneze ne samo na ovom lokalitetu nego i na širem prostoru današnje Like. Značaj otkrića ove nekropole i leži velikim dijelom u tome što dobiveni rezultati osvjetljavaju, i čini mi se, u određenom mjeri pridonose sigurnijem rješavanju nekih već provjerenih teza u našoj modernoj arheološkoj nauci. Mislim ovdje prvenstveno na teze A. Benca, prema čijem se mišljenju u razvoju ilirskih plemenskih zajednica južno od Save mogu izdvojiti četiri faze, od kojih je druga faza označena kao protoilirski, a karakteriziraju je... »mirni razvoj supstratskih elemenata uz određen kulturni utjecaj iz Podunavlja, Karpatske oblasti i istočnog Balkana u srednje i kasno brončano doba«⁷¹. Bezdanjača se, po svim manifestacijama materijalne i duhovne kulture dobro uklapa u ovu fazu, pa smo tako, zahvaljujući nalazima ovog velikog i dobro sačuvanog arheološkog lokaliteta u mogućnosti da upoznavanju razvoja predilirskih i ilirskih kultura na balkanskom prostoru dodamo još jedan koristan podatak.

OPIS ISTRAŽENIH BLOKOVA

Blok 1 (Tabla XL)

Ovaj blok nalazi se na završetku prostranog, zapadnog kraka pećine. Tlo je pokriveno zemljom crvenicom, izmiješanom sa sitnijim, oštrim kamenjem. Ovdje je bilo veliko ognjište s ostacima ugljenog trunja i pepela, ispod 0,10m visokog sloja humusa. Na udaljenosti od oko 1,5m od ognjišta, bila je jedna drvena konstrukcija od koje su se sačuvala dva balvana. Na ognjištu je nađeno dosta životinjskih kostiju, a svuda uokolo, po bloku, ležali su fragmenti velikih keramičkih posuda kao i brojne spiralne cjevčice od bronce, od kojih je kasnije sastavljena ogrlica.

Blok 2 (Tabla XL)

Nastavlja se na blok 1, u smjeru jug-jugozapad. I ovdje je bilo jedno ognjište, uz koje su razbacane životinjske kosti i fragmenti keramike. Veći dio bloka pokriven je kamenjem i sigastim nakupinama, pa u njemu nije bilo arheoloških nalaza.

⁷¹ A. Benac, *Balkanica VIII* (Godišnjak balkanološkog instituta), Beograd, 1977, str. 1 i 12.

Blok 3

Nalazi se sjevernije od bloka 1, i zauzima ostali prostor uz bočnu stijenu. Taj prostor ispunjen je velikim kamenim blokovima, između kojih leže brojni fragmenti keramike i jedno veće koštano šilo.

Blok 4

Nastavlja se istočnije uz blok 2, i pretežno je ispunjen kamenim blokovima. Između njih, i uz bočnu stranu stijene, bilo je dosta fragmenata keramike, a tu je nađeno i 6 balvana, koji su vjerovatno bili dio neke konstrukcije što je služila za lakše silaženje niz vertikalni dio pećine, pa su erozijom dovučeni do kraja ovog kraka pećine.

Blok 5 (Tabla XL)

Nalazi se na podnožju vertikalnog ulaza, uz južnu bočnu stranu glavnog pećinskog kraka. Veći dio bloka pokriva veliki kameniti dio, a nakon njega se nalazi u bočnoj stijeni jedna udubina (niša). Po tom kamenitom dijelu u niši i po šupljinama ispod kamenja, ležalo je mnogo fragmenata keramike. Osim ovih nalaza, u bloku je bilo i drvenih balvana i kostiju jelena i goveda.

Blok 6

Nalazi se jugoistočno od bloka 5, odnosno nastavlja se uz južnu bočnu stijenu. Teren je veoma nagnut i pokriven kamenim blokovima. Ispod njih se pojavljuju keramika i životinjske kosti, osobito mnogo kostiju goveda. Karakterističan nalaz u ovom bloku je fragment smeđe, kanelirane posude.

Blok 7

Pružna se istočnije od bloka 6, i također zahvaća prostor uz južnu bočnu stijenu pećinskog kraka. Teren je vrlo nagnut i pokriven blokovima, ispod kojih je bilo dosta keramičkih fragmenata. Mnogo se keramike nalazilo i uz bočnu stijenu. Među kamenim blokovima bilo je i životinjskih kostiju.

Blok 8 (Tabla XLI)

Nalazi se suprotno od bloka 7, i proteže se uza sjeveroistočnu bočnu stijenu. Zahvaća veću grupu kamenih blokova koji su međusobno povezani i prekriveni debelom sigastom korom. Na ovom uzvišenom dijelu jasno se zapažala jedna platforma načinjena ljudskom rukom. Na njoj je bilo ognjište s mnogo fragmenata keramike, pepela, ugljenog trunja i sprženog kamenja. Između ognjišta i bočne strane stijene bilo je mnogo životinjskih kostiju, te skoro cijeli kostur srne. Neke životinjske kosti bile su skoro potpuno ugljenisane.

Blok 9 (Tabla XLI)

Leži jugoistočno od bloka 8, na suprotnom kraju velike grupe kamenih blokova koji su prevučeni slojem sige. Između bočne stijene i ove nakupine

kamenih blokova podignut je jedan polukružni kameni suhozid, a prostor unutar njega ispunjen je sitnim, kamenim gromadama i zemljom crvenicom. Na zaravnjenoj površini te platforme, nađena su samo dva fragmenta keramike. Iznad platforme, u jednoj manjoj niši u bočnoj stijeni, ležalo je cijelo zastopljive ljudske noge, kao i brojne kosti ptica, insektivora, glodavaca i kralješci zmiije. U podnožju kamenih blokova, ispod suhozida, nalazila se kamena ništa i u njoj dislocirane kosti ljudskog skeleta, uz koje su bili i fragmenti keramike (grob 1).

Blok 10

Nalazio se jugozapadnije od bloka 9, uza zapadnu bočnu stijenu. Jedan dio bloka zahvaća nagnuti teren glavnog pećinskog kanala, koji je pokriven kamenim blokvima, a drugi dio veliku sigastu nakupinu koja se proteže uz zapadnu bočnu stijenu. Između njih je udubljeni i izduženi prostor, čije je tlo pokriveno sitnim kamenjem. I na tom mjestu je bilo dosta fragmenata keramike. U nagnutom dijelu ovog bloka, nalazile su se ljudske kosti (grob 2).

Blok 11

Leži istočnije od bloka 10, uz južnu bočnu stranu, te zahvaća završetak velike sigaste nakupine, koja se proteže uz bočnu stijenu bloka 10. Na kraju te nakupine bilo je dosta fragmenata keramike koji su ležali uz dislociran skelet (grob 3). Nedaleko su nađene i životinjske kosti, kao i jedna cijela mandibula odraslog primjerka običnog jelena (*Cervus elaphus*).

Blok 12

Zahvaća veći dio proširenja, koje slijedi nakon uskog mjesta u glavnom pećinskom kanalu na kojem su ukliješteni veliki kameni blokovi, između bočnih stijena pećine. Na cijelom području bloka bilo je fragmenata keramike i životinjskih kostiju.

Blok 13

Nastavlja se istočno od bloka 12 i zahvaća prostor uza sjevero-istočnu bočnu stijenu, u kojoj se nalazi jedan manji odvojak. Na ulazu u taj odvojak bilo je više fragmenata keramike, a u središnjem dijelu bloka fragmenti keramike bili su pokriveni slojem sige.

Blok 14

Nastavlja se južnije od bloka 13, te zahvaća teren uz bočnu stijenu i prolaz kroz glavni pećinski trakt. U ovom bloku ležalo je mnogo fragmenata keramike prevučenih sigom.

Blok 15 (Tabla XLII)

Nastavlja se jugoistočno na blok 14, i zahvaća umjetno podignut kameni plato u obliku podija, koji je postavljen uz jugozapadnu bočnu stijenu. U pod-

nožju jugoistočnog zida podija nalazi se veće ognjište u kojem je bilo dosta pepela i ugljenog trunja, pa je visina iznosila oko 10 cm. Na platou se nalazilo također jedno manje ognjište, a nedaleko od njega ležala su dva grumena crvenog okera. U ovom bloku ima fragmenata keramike, drvenih štapića sa zašiljenim i nagorjelim vrhovima i životinjskih kostiju. Sve se ovo nalazilo u blizini dislociranih ljudskih skeleta (grob 4).

Blok 16 (Tabla XLII)

Nastavlja se jugoistočnije na blok 15, i zahvaća središnji dio horizontalne duguljaste prostorije, koja se proteže između umjetno podignutog podija i velike sigaste nakupine s terasasto podignutim bazenčićima. U podnožju umjetno podignutog kamenog suhozida nalazilo se ognjište u kojem je nađen komad metalne zgure (bronca) i brončano šilo s drškom od drveta. Drugo ognjište ležalo je u podnožju sigaste nakupine. Na cijelom području bloka bilo je dosta fragmenata i čitavih posuda od keramike, životinjskih kostiju i jedan dislociran skelet (grob 5).

Blok 17

Nalazi se u središnjem dijelu horizontalnog glavnog trakta pećine, a smješten je između duguljaste dvorane i proširenog dijela pećine sa stalagmitima. Sjeveroistočni dio bloka zahvaća pećinski hodnik, čije je tlo pokriveno sigom. U tom bloku leže pojedinačni fragmenti keramike i dva dislocirana skeleta (grobovi 6 i 7).

Blok 18

Nastavlja se jugoistočno na opisani blok 17, te zahvaća veliku sigastu nakupinu s brojnim stalagmitima i bazenima. U jednom takvom bazenu ležala je cijela poluloptasta zdjela, potpuno optočena sigom i prirasla za podlogu. Pokraj ove zdjele ležala je na rubu susjednog bazena cijela ljudska lubanja, također optočena sigom (grob 8). Druga takva lubanja ležala je sa zapadne strane sigaste nakupine. Zanimljiv je podatak da je na ovoj lubanji opažena kružna rupa na tjemenu, koja ima okoštale krajeve, što znači da je nakon povrede ili druge kakve intervencije, ta osoba još živjela dulji niz godina. Osim lubanje je bilo i nešto dislociranih kostiju skeleta (grob 9).

Blok 19

Leži južnije od bloka 18 i zahvaća ulaz u sporednu prostoriju, kao i veći dio ove prostorije. Tlo bloka pokriveno je u sjevernom dijelu sigom, u središnjem dijelu sitnim siparom, a u sporednoj prostoriji zemljom crvenicom. I ovdje je bilo različitih komada keramike, a u istočnom dijelu ulaza u sporednu prostoriju ležale su dislocirane kosti jednog skeleta (grob 10).

Blok 20 (Tabla XLIII)

Nastavlja se istočnije na blok 19 i proteže se uz južnu bočnu stranu glavnog pećinskog kanala. U toj stijeni nalazi se jedna manja niša u kojoj je bila šalica s drškom iznad dislociranog skeleta (grob *II*). Nešto zapadnije od niše s grobom 11, ležao je uz bočnu stijenu kostur srne. U sjevernom dijelu ovog bloka, odnosno u glavnom pećinskom kanalu, tlo je pokriveno sitnim, oštrim kamenjem, izmiješanim s ljudskim kostima, koje su pripadale dvjema mladim osobama, a uz njih je bilo i više fragmenata keramike (grobovi 12 i 13).

Blok 21

Leži istočnije uz blok 20 i zahvaća glavni pećinski kanal sve do lijepih, tankih sigastih stupova. Uza sjeveroistočnu stranu bili su dislocirani ostaci dva skeleta, a pokraj njih fragmenti keramike (grobovi 14 i 15).

U jugoistočnom dijelu bloka bila je pod sigastom nakupinom jedna niša i u njoj ostaci skeleta (grob 16).

Blok 22 (Tabla XLII)

Ležao je istočnije od bloka 21 i zahvaćao prolaz između velike sigaste nakupine i sjeveroistočne bočne stijene. U sjeverozapadnom dijelu bloka nalazi se jedan procijep i u njemu dvojni grob (grob 17). Dva skeleta bila su na skoro cijelom skeletu srne, od koje se čak sačuvalo i malo dlake. Nešto dalje jugoistočno od ovog dvojnog groba ležao je uz bočnu stijenu jedan dislocirani skelet pokraj kojeg su bili fragmenti keramike (grob 18). Uza zapadnu stijenu u tom bloku bilo je malo ognjište.

Blok 23 (Tabla XLIII)

Nadovezuje se južno na blok 22 i zahvaća prostor između dviju velikih sigastih nakupina i bočne stijene. U jednoj manjoj niši u bočnoj stijeni ležao je ljudski kostur mlade osobe, a uz njega cijela keramička posuda (grob 19). Drugi grob ležao je nasuprot opisanom, pokraj sigaste nakupine (grob 20). U njemu su bila dva fragmenta keramike, a ostaci jedne veće posude ležali su u prostoru između triju sigastih nakupina.

Blok 24 (Tabla XLIII)

Nastavlja se južnije od bloka 21, a zapadnije od bloka 22 i 23, i zahvaća područje zapadno od velike sigaste nakupine. U sjevernom dijelu bloka nalazi se umjetno izgrađen mali, trokutasti plato, na kojem su bili fragmenti keramike, malo ognjište, drveni štapići i grumeni okera. U južnom dijelu bloka, na ulazu u sporedni hodnik, ležao je uz bočnu stijenu jedan ljudski skelet (grob 21), a pokraj njega keramička posuda ispunjena sigom, koje je stup u visini od 0,50 m rastao sve do stropa niše.

Blok 25 (Tabla XLV)

Nalazi se zapadnije od bloka 24, te zahvaća područje niskog prolaza u veći, susjedni dio dvorane. U jugoistočnom dijelu bloka ležao je ljudski skelet, pokraj kojeg je bilo mnogo drvenih, zašiljenih i na vrhu nagorjelih štapića (grob 22). U centralnom dijelu bloka bilo je dosta fragmenata keramike. ^ ^

Blok 26 (Tabla XLIV)

Nadovezuje se južnije na blok 24 i proteže se između velike sigaste nakupine i južne bočne stijene u kojoj je duguljasta niša i u njoj ljudski skelet (grob 23). Niša s grobom bila je ograđena većim, neobrađenim kamenjem, a pokraj glave umrlog bila je jedna keramička posuda. Drugi grob je ležao zapadnije od spomenutog, uz bočnu stijenu (grob 24). Više fragmenta keramike nalazilo se u podnožju velike sigaste nakupine.

Blok 27 (Tabla XLIV)

Leži jugoistočnije od bloka 26, a zahvaća završni dio velike sigaste nakupine i ulazi u desni krak koji se odvaja od glavnog pećinskog kanala. U tom bloku ležalo je šest pojedinačnih grobova (grobovi 25—30).

Blok 28 (Tabla XLV)

Zahvaća početni dio desnog kraka koji ima oblik izdužene, relativno ravne prostorije. Tlo cijelog bloka bilo je pokriveno sigastom korom. U centralnom dijelu bio je skupni grob 1 u kojem su bili skeleti četiriju osoba, a jedan zaseban grob nalazio se uz istočnu bočnu stijenu (grob 31).

Blok 29 (Tabla XLV)

Nastavlja se južnije uz opisani blok 28, i zahvaća uski dio desnog kraka, sve do prirodne stepenice visoke 4 metra. U sredini bloka nalazi se stepenica od kamenih blokova visoka 2,5 m. Ispod te stepenice nalazio se u niši grob, a ispred njega, uz bočnu stijenu, fragment dna zdjele s dvije drvene žlice (grob 32). Ovaj jblok zahvaća i uski odvojak koji se nastavlja iz bloka 28, a u njemu je ležao ljudski skelet bez priloga (grob 33).

Blok 30 (Tabla XLIV)

Nastavlja se južnije od bloka 29 i zahvaća dio desnog kraka od druge do treće stepenice. Ispod druge stepenice nalazi se niša, u kojoj su ležale dvije lubanje i uz njih jedan lonac (grob 34). Ispred niše, u središnjem dijelu kraka, bio je skupni grob za šest osoba, ali bez priloga (skupni grob 2).

Blok 31 (Tabla XLVI)

Leži jugoistočnije od bloka 30 i zahvaća prostor izdužene dvorane između treće i četvrte završne stepenice. Ova dvorana je najbogatija nalazima. Već od početka

stepenice, po tlu leže brojne ljudske kosti, a pripadaju osobama različitog spola i uzrasta. Na osnovi broja lubanja moglo se približno ustanoviti da je tu sahranjeno oko 15 osoba (skupni grob 3). U južnom dijelu dvorane teren je malo povišen i čini prirodnu stepenicu pokrivenu sigom. Na tom mjestu bila je poređana grupa od tri lonca, a uz njih različiti brončani predmeti.

Blok 32

Zahvaća jugoistočni dio najdublje, završne, duguljaste prostorije. Na tlu je bilo devet ljudskih skeleta (skupni grob 4). Uz njih su bili prilozi od metala i keramike.

Blok 33

Zahvaća najdublji dio desnog kraka, tj. jugozapadni dio završne duguljaste prostorije. Taj dio pećine ispunjen je ljudskim skeletima, a na osnovi broja lubanja moglo se zaključiti da je tu sahranjeno od 40 do 50 osoba (skupni grob 5). Ljudske kosti ležale su na velikoj hrpi i međusobno su bile povezane šupljikavom sigom. Taj najdublji dio pećine ispunjen je povremeno vodom i tada veći dio skeleta leži pod vodom. Lubanje i mnoge kosti ekstremiteta bile su pokriveno zelenom patinom od raspadnutih brončanih predmeta, koji se nikad nisu našli. Na sigastoj nakupini bilo je mnogo nalaza od keramike i bronce.

Blok 34 (Tabla XLVI)

Zahvaća početni dio lijevog kraka, odnosno nalazi se na početku velike, koso nagnute dvorane. Teren je pokriven sigastom prevlakom, a na tlu se nalaze udubine u obliku bazena. U jednom takvom velikom bazenu, čija je površina pokrivena zemljom, nalazi se skupni grob od oko dvanaest osoba, pretežno djece (skupni grob 6). Uz njih je bilo keramičkih fragmenata, a neke kosti su bile pokriveno zelenom patinom. Iznad ovog groba ležao je, u jednom malom bazenu, zasebni grob (grob 35) i keramička mala posuda kao prilog.

Blok 35 (Tabla XLVI)

Leži jugoistočnije od bloka 34. U njemu se nalazio na tlu jedan ovalni bazen ispunjen zemljom i ljudskim kostima. Tu je bilo položeno osam ljudskih skeleta, a uz njih i malo keramičkih fragmenata (skupni grob 7).

Blok 36

Nastavlja se južno na blok 35 i zahvaća središnji dio velike dvorane. Tu se na zapadnoj strani velikog kamenog bloka nalazio skupni grob za šest osoba (skupni grob 8). Drugi, dvojni grob, nalazio se s desne strane kamenog bloka (grob 36), a jedan skupni grob sa pet osoba nalazio se na sjevernoj strani istog kamenog bloka (skupni grob 9). U ovom grobu jedna je lubanja imala pojavu metopisma. Grobovi su bili bez priloga.

Blok 37

Nastavlja se južnije na blok 36 i zahvaća donji dio velike dvorane, a tlo je pokriveno kamenim blokovima. Između kamenih blokova nalazili su se pojedinačni grobovi bez priloga (grobovi 37—41).

Blok 38

Leži zapadnije i nastavlja se uz blok 37. Između kamenih blokova i uz bočnu stijenu ležali su pojedinačni grobovi, svi bez priloga (grobovi 42—47).

Blok 39

Nastavlja se dalje od velike dvorane i zahvaća duguljastu prostoriju. Taj dio pećine pokriven je brojnim ljudskim kostima od preko trideset osoba oba spola, uzrasta i starosti (skupni grob 10). Jedna lubanja imala je na tjemenu otvor koji je zarastao. Između ljudskih kostiju bilo je ugljenog trunja i manjih fragmenata keramike.

OPIS GROBOVA

Grob 1 (tabla VI, 12; VIII, 1; XLI, 2)

Blok 9, kv. A, C, orijentacija istok — zapad s pogledom na istok. Skelet je znatno dislociran. Pokraj lubanje nekoliko većih fragmenata keramike.

Prilozi: 1) fragment velikog, bikoničnog pitosa, tamnosive boje, s tragovima horizontalnog glačanja. Na najširem dijelu trbuha očuvana tunelasta drška. Dimenzije: najveća širina 29 cm, najveća visina 22 cm.

Grob 2 (tabla VI, 1, 2; VIII, 4—7)

Blok 10, kv. C, D, orijentacija sjever — jug s pogledom na jug(?) Od skeleta su sačuvani samo lubanja i nekoliko rebara, te dijelovi ekstremiteta. Fragmenti keramike nađeni su u kvadratima B, C, D.

Prilozi: 4, 5) dva fragmenta bikonične posude, slabo glačane površine, s puno sitnih zrnaca kalcita u prijelomu. Prijelaz od vrata na trbuh zadebljan i ukrašen vertikalnim udubenim linijama; 6) horizontalna debela drška veće, crvenkasto pečene posude, slabo glačane površine. Dimenzije: dužina 12,2 cm, širina 6,6 cm; 7) dio velikog, crveno pečenog pitosa, slabo glačane površine. Vrat kratak, pri vrhu malo razgrnut. Prijelaz od vrata na trbuh jače naglašen i koso završen prema širokoj, takastoj dršci. Dimenzije: širina 30 cm, visina 13,5 cm.

Grob 3 (tabla VIII, 2, 3)

Blok 11, kv. C, D, orijentacija sjever — jug s pogledom na jug. Dislocirani skelet leži na tlu pokriven sigom. U kvadratima B i D, bilo je nekoliko fragmenata keramike.

Prilozi: 2) dio trbuha bikonične, sive posude s trakastom drškom. Dimenzije: visina 8,6 cm, širina 8,2 cm; 3) dio trbuha i vrata veće crveno pečene posude s tragovima vrlo grubog glačanja. Na truhu velika, horizontalna drška. Dimenzije: širina 15,7 cm, visina 12,6 cm.

Grob 4 (tabla V, 3; VIII, 9; XLII, 1)

Blok 15, kv. D, orijentacija sjever—jug s pogledom na jug. Od skeleta je veoma malo očuvano, a ti ostaci leže pokraj jednog reda lijepo složenog, većeg, neobrađenog kamenja. Iznad glave umrlog je vatrište, a nedaleko na malo povišenom dijelu bloka koji je ograđen kamenjem, također je bilo malo vatrište.

Prilozi pokraj groba: 9) mala, konična šalica tamnosive površine, debljih stijenki, dobro glačana. Trakasta vertikalna drška na rubovima malo zadebljana. Dimenzije: visina 10 cm, promjer otvora 12 cm.

Vatrište 1 (tabla IX, 1-4; V, 3)

1) Zdjela tamnosive površine, dobro glačana. Ispod razgrnutog vrata jedna trakasta drška. Na dnu tragovi crvenog okera. Dimenzije: visina 13,2 cm, promjer trbuha 23 cm, a otvora 22 cm; 2) rastirač od kamena pješčara, na jednoj strani zaravnjen i vrlo gladak od upotrebe. Budući da je nađen u zdjeli, sigurno je služio kao rastirač za usitnjavanje okera u prah. Dimenzije: 6,8 X 5,8 X 2,3 cm; 3, 4) dijelovi drvenih štapića na vrhu zašiljenih i malo nagorjelih. Dimenzije: dužina 8,8 i 11 cm.

Vatrište 2 (tabla VIII, 8)

Nekoliko grumena crvenog okera, od kojih je samo jedan prikazan na ovoj tabli.

Grob 5 (tabla IX, 5—10; XLII, 2)

Blok 16, kv. B, D. Orijetacija nije utvrđena. Od skeleta sačuvano veoma malo ostataka. Grob je bio položen pokraj nastavka podija iz bloka 15. Pokraj umrlog su dva vatrišta.

Prilozi pokraj groba: 5) tamnosiva šalica glatke površine, mjestimično oštećena. Prijelaz od vrata na truh oštro naglašen, a ispod njega malo, dugoljasto bradavičasto ispupčenje. Drška nije očuvana. Dimenzije: visina 7,6 cm, promjer trbuha 12 cm, a grla 10,6 cm; 6) fragment svijetlosmeđe posudice s urezanim snopovima linija i polukružnim udubljenjem iz kojeg je polazila drška. Dimenzije: visina 6,7 cm, širina 4,4 cm; 7) svijetlosmeđa šalica razgrnutog ruba. Vrat je oštro odvojen od trbuha. Ispod ruba jedna trakasta drška, s blago zadebljanim rubovima. Dimenzije: visina 8,6 cm, promjer trbuha 10,5 cm, a otvora 10,4 cm; 8) fragment tamnosmeđe šalice, dobro glačane površine. Na truhu plastični polumjesečasti ukras. Dimenzije: visina 6,1 cm; 9, 10) dva drvena štapića, zašiljenih i nagorjelih krajeva. Dimenzije: dužina 17 i 15 cm.

Vatrište 1 (tabla X, 1—6; VII, 5—8)

U kamenju suhozida bili su slijedeći nalazi: 1) šalica smeđecrvne površine, mjestimično dobro glačana. Na truhu, ispod vrata dio plastičnog, polumjesečastog ukrasa. Od ruba polazi trakasta drška s malo izvijenim i pojačanim rubo-

vima. Dimenzije: visina 11,7 cm, promjer trbuha 17 cm, grla 16,8 cm; 2) grumen crvenog okera. Dimenzije: 4,8 X 3,4 cm; 3) brončano šilo na drvenoj dršci. Drška nije obrađena, nego je to obična grančica u koju je zaboden brončani šiljak. Dimenzije: dužina 8,3 cm; 4) fragment drvenog, zašiljenog štapića, dimenzija 8,2 cm; 5) sivosmeđi konični lončić s jednom trakastom drškom, čiji su rubovi malo zadebljani, a površina nemarno glačana. Dimenzije: visina 11,4 cm, promjer grla 15 cm; 6) veća bikonična šalica, čija površina uslijed slabog pečenja ima smeđe, tamnosive i crvene nijanse. Trbuh jače naglašen i odvojen od vrata koji je malo razgrnut. Velika trakasta drška malo zadebljanih rubova prelazi rub. Dimenzije: visina 14,7 cm, promjer trbuha 20 cm, a grla 19,2 cm.

Vatrište 2 (tabla X, 7)

7) tamnosiva zdjelica dobro glačane površine, djelomično rekonstruirana. Drška nedostaje. Dimenzije: visina 6,4 cm, promjer trbuha i grla 10,9 cm.

Grob 6 (tabla X, 8—10)

Blok 17, kv. A, B. Orijehtacija sjever—jug s pogledom na jug. Od skeleta koji leži direktno na sloju sige, bez grobne konstrukcije, očuvana lubanja i nekoliko kostiju ekstremiteta.

Prilozi: 8) dio tamnosive šalice s malom, trakastom drškom. Površina dobro glačana. Dimenzije: visina 5,1 cm, širina 5,5 cm; 9) fragment tamnosive, dobro glačane šalice tankih stijenki. Na prijelazu od vrata na trbuh tri paralelne linije ispod kojih su isto po tri linije složene u trokute, a sve su izvedene u tehnici lažne vrpčaste ornamentike. Dimenzije: visina 8,6 cm, očuvani promjer trbuha 9,8 cm; 10) fragment trbušaste, tamnosive zdjelice, ukrašen horizontalnim linijama i trokutima. Linije izvedene u lažnoj vrpčastoj ornamentici. Dimenzije: visina 6 cm, širina 5,2 cm.

Grob 7 (tabla XI, 4, 5)

Blok 17, kv. D. Orijehtacija sjever—jug s pogledom na jug. Od skeleta, koji leži direktno na tlu, bez grobne konstrukcije, očuvana je samo lubanja i malo kostiju.

Prilozi: 4) fragment drvenog štapića; 5) fragment crveno pečene posude bikoničnog oblika, s malo razgrnutim vratom. Površina glatka, bez sjaja. Dimenzije: visina 7,5 cm, širina 11 cm.

Grob 8 (tabla II, 3; V, 7; XI, 3)

Blok 18, kv. D. Orijehtacija istok—zapad, s pogledom na istok. Grob je bio u maloj udubini punoj vode, pa je skelet prevučen debelim slojem sige, kao i posuda koja se nalazila pokraj glave.

Prilozi: 3) polukuglasta zdjela tamnosmeđe i sive površine, koja je glačana, ali je uslijed čišćenja sloja sige ostala bez sjaja. Ispod ruba otvora su četiri male, bradavičaste drške. Rub je ravno zasječen. Dimenzije: visina 15,6 cm, promjer otvora 24,5 cm.

Grob 9

Blok 18, kv. A, B. Orijentacija nije utvrđena. Pokraj dislociranog skeleta nađeni su neznatni fragmenti keramike.

Grob 10 (tabla XI, 6)

Blok 19, kv. D. Orijentacija sjever — jug s pogledom na jug. Skelet leži direktno na tlu, bez grobne konstrukcije. Po cijelom bloku su razbacani manji fragmenti keramike. Pokraj skeleta nije bilo značajnijih priloga.

Prilozi: 6) masivna, smeđe pečena horizontalna drška posude. Dimenzije: dužina 13,6 cm.

Grob 11 (tabla V, 4; XI, 1, 2; XLIII, 2)

Blok 20, kv. D. Orijentacija sjeveroistok — jugozapad s pogledom na sjeverozapad. Skelet je ležao pokraj zida pećine, direktno na tlu, a iznad glave, u malom, prirodnom udubljenju bili su prilozi.

Prilozi: 1) sivosmeđa šalica dobro glačane površine. Vrat je oštro odvojen od trbuha i pri vrhu malo razgrnut. Na trbuhu tri plastična, polumjesečasta ukrasa. Drška ovalnog presjeka. Dimenzije: visina 10,3 cm, promjer trbuha 12,6 cm, a grla 11,3 cm; 2) fragmentirana mala drvena žlica s dugom, pri kraju savijenom drškom. Dimenzije: dužina 7,4 cm.

Grob 12 (tabla XI, 7; XLIII, 2)

Blok 20, kv. C. Orijentacija nije utvrđena, jer je skelet veoma dislociran. Među razbacanim kostima bilo je nekoliko fragmenata keramike.

Prilozi: 7) dio veće, crveno pečene posude nemarno glačane površine. Na trbuhu trakasta horizontalna drška. Dimenzije: visina 11,5 cm, širina 14,2 cm.

Grob 13 (tabla XII, 1—3; XLIII, 2)

Blok 20, kv. A, B. Orijentacija nije utvrđena, jer je od skeleta ostalo veoma malo tragova. Lubanja također nije sačuvana.

Prilozi: 1) dio vrata tamnosive posude dobro glačane površine. Dimenzije: 5,5 X 5 cm; 2) grumen crvenog okera. Dimenzije: 2,8 X 1,5 cm; 3) drška tamnosive šalice dobro glačane površine. Dimenzije: visina 4,2 cm.

Grob 14 (tabla V, 1, 2; XII, 4—11)

Blok 21, kv. A. Kostii skeleta slabo očuvane i vrlo dislocirane, pa orijentacija nije utvrđena.

Prilozi: 4) svijetlosiva mala šolja, vrata oštro odvojenog od trbuha. Rub jače razgrnut, a drška nedostaje. Dimenzije: visina 6,6 cm, promjer trbuha 8,2 cm, a vrata 8,2 cm; 5) fragment sivosmeđe posude dobro glačane površine. Rub otvora malo razgrnut, a ispod njega urezane četiri paralelne linije. Dimenzije: visina 5,2 cm, širina 7 cm; 6) dio trbuha tamnosive manje posude, glačane površine. Ornamenat se sastoji od četiri paralelne, udubene linije, od kojih se gornja savija verti-

kalno prema grlu posude. Dimenzije: visina 4,9 cm, širina 7,2 cm; 7) mali fragment tamnosive posude, s tri paralelne, udubene linije i dijelom drške. Dimenzije: 6 X X 4,5 cm; 8) dio ruba sive posude na kojem se vidi dio drške koja malo nadvisuje obod. Dimenzije: visina 3,1 cm, širina 6,8 cm; 9) dio tamnosive trakaste drške s urezanim linijama u obliku trokuta. Dimenzije: visina 3,4 cm.

Grob 15 (tabla XII, 10, 11)

Blok 21, kv. C. Orijehtacija nije utvrđena, jer su malobrojne sačuvane kosti veoma dislocirane.

Prilozi: 10) fragment svijetlosmeđe šalice, malog, cilindričnog vrata i oštro odvojenog trbuha, nemarno glačane površine. Drška je trakasta. Dimenzije: visina 6,1 cm, širina 5,5 cm; 11) široka, trakasta drška smeđe posude, dobro glačane površine. Dimenzije: visina 7 cm, širina 5,8 cm.

Grob 16 (tabla XIII, 1–7)

Blok 21, kv. D. Orijehtacija sjever — jug s pogledom na sjever. U ovom grobu nađene su lubanja odraslog muškarca i lubanja djeteta. Ostale su kosti obaju skeleta veoma malo sačuvane. Pokraj glave muškarca bila je pinceta i veliki fragment posude. Ostali prilozi nađeni su u tankom sloju zemlje izmiješane sa sigom.

Prilozi: 1) horizontalna drška veće, crveno pečene posude. Dimenzije: dužina 8,4 cm, širina 5,7 cm; 2) brončana pinceta ukrašena uzduž rubova iskucanim točkama. Dimenzije: dužina 6,2 cm; 3) vertikalna drška tamnosive posude, dobro glačane površine. U prijelomu mnogo sitnih zrnaca kalcita. Dimenzije: visina 7,7 cm; 4–6) tri drvena, zašiljena i nagorjela štapića. Dimenzije: 13, 4 i 10 cm; 7) fragment trbuha svijetlosmeđe, veće posude, dobro glačane površine. Na truhu vertikalna trakasta drška, ispod koje je plastična bradavica. Dimenzije: visina 18,3 cm, širina 28,5 cm.

Grob 17 (tabla III, 1; XLII, 3)

Blok 22, kv. A, orijentacija sjeverozapad — jugoistok, s pogledom na jugoistok. Između jedne velike stijene i istočnog, bočnog zida pećine postavljena je cijela srna, a preko nje su položena dva skeleta. Osim neznatnih fragmenata atipične keramike drugih priloga nije bilo.

Grob 18 (tabla XIII, 8–10, XLII, 3)

Blok 22, kv. B, D. Orijehtacija sjeverozapad-jugoistok s pogledom na sjeverozapad. Uz bočni zid pećine umrli je položen direktno na zemlju bez grobne konstrukcije. Od kostiju je malo sačuvano i uglavnom sve dislocirano osim lubanje i gornjih ekstremiteta. Osim manjih, atipičnih fragmenata keramike, otkriveni su još i slijedeći prilozi:

8, 9) dva fragmenta drvenih, zašiljenih i nagorjelih štapića. Dimenzije: 6,2 cm i 5,5 cm; 10) dio ruba i trbuha svijetlosive posude, neravne površine. Na prije-

lomu puno sitnih zrnaca kalcita. Ispod ruba debela, trakasta horizontalna drška. Dimenzije: visina 6,1 cm, širina 9 cm.

Grob 19 (tabla V, 8; XIV, 1—4; XLIII, 1)

Blok 23, kv. C. Orijehtacija sjever-jug s pogledom na jug. U istočnoj bočnoj stijeni, u manjem udubljenju, nalazio se skelet mlađe ženske osobe, u manjoj mjeri dislociran.

Prilozi: 1) Grumen crvenog okera uza sam skelet. Dimenzije 6,5 X 5 cm; 2, 3) dva dugačka drvena štapića na vrhu zašiljena i nagorjela bila su položena pokraj skeleta. Dimenzije: 23 cm i 24 cm; 4) u udubljenju iznad glave umrle osobe, nalazila se crvenkastosmeđa amforica, jače naglašenog trbuha i suženog vrata, s dvije trakaste drške ispod ruba otvora. Površina veoma glatka i sjajna, bez ornamentata, osim lagano udubene trake ispod vrata, na prijelazu u trbuh. Dimenzije: visina 21 cm, promjer trbuha 20 cm, a grla 10,5 cm.

Vatrište (tabla XIV, 5—7; XLIII, 1)

Neposredno pokraj groba bilo je malo vatrište s ostacima ugljenog trunja i fragmentima tri drvena, zašiljena štapića s nagorjelim vrhom. Dimenzije: 17,5 cm, 9,5 cm, 7,5 cm.

Grob 20 (tabla XVIII, 7, 8; XLIII, 1)

Blok 23, kv. A, C. Orijehtacija istok — zapad. Skelet je ležao direktno na tlu, uz jednu veću sigastu nakupinu u sredini bloka. Očuvana je samo lubanja i malo kostiju.

Prilozi: dio grla crvenkasto pečene posude, slabo glačane površine i neznatno razgrnutog ruba. Dimenzije: visina 6 cm, širina 8,3 cm; 8) trakasta horizontalna drška crvenkasto pečene posude, dobro glačane površine. Dimenzije: dužina 9,2 cm, širina 4,8 cm.

Grob 21 (tabla III, 2, 3; XV, 1—6; XLIII, 3)

Blok 24, kv. B. Orijehtacija istok — zapad s pogledom na istok. Skelet je ležao duboko u niskoj udubini između zida pećine i velikih sigastih blokova stijena. Uz glavu se nalazila keramička posuda, na tijelu drveni štapići, pokraj skeleta nekoliko grumena okera. Ispred groba, u suženom dijelu prolaza, jedan veći lonac u fragmentima, a malo ispred toga vatrište.

Prilozi: 1—3) tri dugačka drvena štapića, zašiljena i na vrhu nagorjela. Dimenzije: 27,5 cm, 27 cm, i 26 cm; 4) iznad glave svijetlosmeđa posuda visokog, cilindričnog vrata i kvadratno proširenog trbuha. Površina dobro glačana. Na dvije najistaknutije tačke trbuha nalazi se ukras udubelih širih linija složenih u trokute. Tanke drške su kružnog presjeka, a gornji dio je ukrašen kosim, dubokim linijama, pa drške izgledaju kao da su tordirane. Dimenzije: visina 24 cm, promjer trbuha 22 cm, promjer gla 9,2 cm; 5) grumen crvenog okera, dimenzija 8 X 4,4 cm; tamnosivi trbušasti lonac nemarno glačane površine, razgrnutog oboda i s dvije drške okruglog presjeka. Dimenzije: visina 19,5 cm, promjer trbuha 20,4 cm, a grla 16,4 cm.

Vatrište (tabla XVI, 1–6; XLIII, 3)

U bloku 24, kv. A, veće vatrište koje je pripadalo grobu 21. U njemu je bilo mnogo pepela i ostataka ugljenog trunja.

Prilozi: 1) fragment crveno pečene plitke zdjele, glatke površine bez sjaja. Razgrnut rub s unutrašnje strane zadebljan. Dimenzije: visina 9 cm, širina 10 cm; 2, 3) dva grumena crvenog okera, dimenzija 2 X 3 cm i 3 X 4 cm; 4) trakasta drška tamnosive posude, slabo glačane površine. Dimenzije: dužina 7,2 cm, širina 3,2 cm; 5, 6) dva manja zašiljena štapića pri vrhu nagorjela. Dimenzije: 13 cm i 15 cm.

Grob 22 (tabla V, 5, 6; XVI, 7–12; XLV, 2)

Blok 25, kv. D. Orijentacija istok — zapad s pogledom na istok. Uz bočnu stijenu pećine skelet je položen direktno na tlo a pokraj njega su veće stijene pokrivenne sigom. Skelet je dislociran, ali je sačuvan veći broj kostiju. U kvadratima C i D bilo je, kao i pokraj skeleta mnogo drvenih zašiljenih štapića i nešto fragmenata keramike.

Prilozi: 7–10) cijeli i fragmentirani drveni štapići pri vrhu zašiljeni i nagorjeli. Dimenzije od 4–9 cm; 11) trakasta drška na dijelu trbuha svijetlosive posude, malo razgrnutog ruba. Dimenzije: visina 7,7 cm, širina 5,7 cm; 12) bikonična, oštro profilirana šalica cilindričnog vrata i razgrnutog ruba ispod kojeg je jedna drška. Ispod vrata dvije paralelne, udubene linije. Površina dobro glačana i sjajna. Dimenzije: visina 12,2 cm, promjer trbuha 21 cm, a grla 13,4 cm.

Grob 23 (tabla IV, 1; XVII, 7–9; XLIV, 1)

Blok 26, kv. D. Orijentacija istok — zapad s pogledom na istok. U bočnom zidu pećine, u plitkom udubljenju, koje je s prednje strane ograđeno redom većeg, neobrađenog kamenja nalazio se skelet odraslog muškarca.

Prilozi: 7) iznad glave umrlog sivosmeđi lonac, s malo razgrnutim obodom nemarno glačane površine. Ispod ruba, veća trakasta drška, po sredini koje se uzduž pružaju dvije paralelne duboke kanelure. Dimenzije: visina 17 cm, promjer trbuha 21,5 cm, a grla 20,3 cm; na skeletu nekoliko drvenih štapića, od kojih se ovdje objavljuju samo dva 8, 9). Dimenzije: 25 cm i 20 cm.

Grob 24 (tabla XVII, 1–6; XLIV, 1)

Blok 26, kv. A. Orijentacija istok — zapad s pogledom na istok. Uz južnu bočnu stijenu pećine položen je skelet direktno na tlo. Od kostiju, osim lubanje sačuvano je vrlo malo ostataka. Uz skelet je bilo mnogo drvenih štapića i fragmenata keramike, od kojih su načinjene rekonstrukcije.

Prilozi: 1) tamnosiva šalica, kojoj nedostaje drška. Površina glačana, ali bez većeg sjaja. Vrat je odijeljen od trbuha s tri paralelne udubene linije ispod kojih su, na truhu, udubene linije složene u trokute. Dimenzije: visina 9,5 cm, promjer trbuha 15,5 cm, grla 14 cm; 2–6) veći, cijeli i fragmentirani drveni štapići, sa zašiljenim i nagorjelim krajevima. Dimenzije: od 7–21 cm.

Grob 25 (tabla XVIII, 6; XLIV, 2)

Blok 27, kv. A. Orijehtacija sjever — jug s pogledom na jug. Osim lubanje, od skeleta je očuvano vrlo malo kostiju.

Prilozi: 6) veliki fragment žutocrvene posude, bikoničnog oblika trbuha i suženog vrata. Na trbuhu dio trakaste drške. Površina dobro glačana, ali bez sjaja. Dimenzije: visina 23, promjer očuvanog dijela trbuha 26,5 cm.

Grob 26 (tabla XLIV, 2)

Blok 27, kv. A. Orijehtacija sjeverozapad — jugoistok s pogledom na jugoistok. Uz bočnu stijenu pećine, direktno na tlu, slabo očuvan skelet bez priloga.

Grob 27 (tabla XVIII, 1—3; XLIV, 2)

Blok 27, kv. C. D. Orijehtacija nije sigurno utvrđena. Pokraj veće stijene prekrivene slojem sige, ležale su dislocirane kosti odraslog muškarca.

Prilozi: 1) pokraj glave sivosmeđi lončić koničnog oblika, malo razgrnutog ruba. Površina nemarno glačana, u prijelomu manji broj kalcitnih zrnaca. Ispod ruba debela, trakasta drška. Dimenzije: visina 11 cm, promjer trbuha 15,3 cm, a vrata 13,2 cm; 2) brončana spiralna cjevčica. Dimenzije: dužina 4 cm; 3) lijevano brončano dugme koničnog oblika, ukrašeno koncentričnim udubenim linijama. Dimenzije: visina 1 cm, promjer 0,7 cm.

Grob 28 (tabla XLIV, 2)

Blok 27, kv. D. Orijehtacija nije utvrđena. Osim lubanje, uza zid pećine nađeno je na tlu samo malo kostiju muškog skeleta, bez priloga.

Grob 29 (tabla VIII, 5; XLIV, 2)

Blok 27, kv. C. Orijehtacija sjever — jug s pogledom na jug. Lubanja ženske osobe i malo sačuvanih kostiju uz već sigastu nakupinu.

Prilozi: 5) fragmentirana narukvica s dva sačuvana zavoja od žice pravokutnog presjeka. Dimenzije: promjer 4,2 cm.

Grob 30 (tabla XIX, 1—6; XLIV, 2)

Blok 27, kv. B. Orijehtacija sjever — jug s pogledom na sjever. Uza zapadni zid pećine, na tlu, ležao je skelet dobro očuvane lubanje i u manjoj mjeri dislociranih kostiju. Uz njega fragmenti keramike.

Prilozi: 1) fragment male, crvenkastosive šalice, visokog vrata i dobro glačane površine. Dimenzije: visina 5,2 cm, širina 6,3 cm; 2) fragment sivožučkaste šalice tanjih zidova, slabo razgrnutog ruba. Na prijelazu od vrata na trbuh jedna udubena linija. Dimenzija: visina 8,5 cm, širina 8,2 cm; 3—4) zašiljeni i nagorjeli vrhovi drvenih štapića. Dimenzije: 5,6 cm i 8 cm; 5) fragment trbuha i grla veće, tamnosive posude. Ispod malo razgrnutog vrata dvije trakaste drške. Površina posude slabo glačana, a u prijelomu zrnca kalcita. Dimenzije: visina 10,6 cm, pro-

mjer sačuvanog dijela trbuha 9,6 cm, a grla 11 cm; 6) dio vrata i trakasta, mala drška svijetlosmeđe šalice, nemarno glačane površine. Dimenzije: visina 4,8 cm, širina 4 cm.

Grob 31 (tabla **XLV**, 3)

Blok 28, kv. C, D. Orijehtacija sjever—jug s pogledom na sjever. Uz istočni zid bloka, direktno na tlu skelet muške osobe. Osim lubanje i vrlo malo očuvanih kostiju, u grobu nije bilo priloga.

Grob 32 (tabla **II**, 1; **XIX**, 7, 8; **XLV**, 1)

Blok 29, kv. A—B. Orijehtacija istok—zapad s pogledom na istok. U sredini bloka, ispod stepenasto postavljenih kamenih blokova, u jednom udubljenju na tlu skeletni grob. Malo dalje, iza stijene bili su prilozi, odnosno dvije žlice u jednoj većoj zdjeli koja se ovdje ne publicira, jer je od nje sačuvan samo mali dio trbuha i dno. S obzirom na promjer dna i dijela trbuha mogla je to biti veća zdjela.

Prilozi: 7) drvena žlica koje se drška pri kraju koljenasto savija, a ukrašena je po rubovima sitnim kosim urezima. Dimenzije: dužina 15 cm; 8) dosta oštećena drvena žlica, s dijelom drške okruglog presjeka. Dimenzije: dužina 10,4 cm.

Grob 33

Blok 29, kv. C. Orijehtacija sjever—jug s pogledom na sjever. Loše očuvan skelet ležao je direktno na tlu, u niši koja prelazi u blok 28. U grobu nije bilo priloga.

Grob 34 (tabla **II**, 2; **XIX**, 9; **XLIV**, 3)

Blok 30, kv. A, C. Orijehtacija istok—zapad s pogledom na istok. U dubokoj niši iznad prirodne stepenice koja vodi u kvadrante B i D ležala su dva skeleta, od kojih su dobro očuvane samo lubanje, jer je u tom udubljenju došlo do obrušavanja velikih kamenih blokova koji su zatrpali ostale dijelove skeleta. S desne strane jednog skeleta bila je posuda od keramike.

Prilozi: 9) neravnomjerno pečena keramička posuda, čija boja varira od žute do svijetlosmeđe. Vrat je malo razgrnut, a ispod njega, na trбуhu dvije deblje trakaste drške. Dimenzije: visina 20 cm, promjer trбуha 21,5 cm, a grla 17,8 cm.

Grob 35 (tabla **XVIII**, 4; **XLVI**, 1)

Blok 34, kv. A, C. Orijehtacija sjeverozapad—jugoistok s pogledom na jugoistok. Na tlu pećine, uza sjeverni dio zida bila je lubanja i veoma dislocirane kosti skeleta. Iznad glave jedna šalice.

Prilozi: 4) tamnosiva šalice, dobro glačane površine, razgrnutog ruba, ispod kojeg polazi jedna drška. Dimenzije: visina 9,5 cm, promjer trбуha 13 cm, a grla 13 cm.

Grob 36

Malo izvan bloka 36, kv. D. Orijehtacija sjever — jug s pogledom na jug. Pokraj veće stijene dva skeleta od kojih su dobro sačuvane samo lubanje, dok su ostale kosti dislocirane i uglavnom istrunule. Grob je bez priloga.

Grob 37

Blok 37, kv. A—D. Orijehtacija sjever — jug, s pogledom na jug. U sredini bloka, na tlu skelet bez priloga.

Grob 38

Blok 37, kv. D. Orijehtacija nije sigurno utvrđena, jer su kosti skeleta jako dislocirane. Grob je bez priloga.

Grob 39

Blok 37, kv. C. Orijehtacija sjeveroistok — jugozapad s pogledom na jugozapad. Skelet je ležao direktno na tlu pećine, kosti loše očuvane. Grob je bez priloga.

Grob 40

Blok 37, kv. C. Orijehtacija sjeverozapad — jugoistok s pogledom na jugoistok. Skelet je ležao direktno na tlu, a bio je djelomično dislociran. Grob je bez priloga.

Grob 41

Blok 37, kv. D. Orijehtacija sjeverozapad — jugoistok s pogledom na sjeverozapad. Skelet je ležao direktno na tlu i kosti su bile u većoj mjeri dislocirane. Grob je bez priloga.

Grob 42

Blok 38, kv. A. Orijehtacija sjeveroistok — jugozapad s pogledom na jugozapad. Od skeleta su sačuvani lubanja i manji broj kostiju. Grob je bez priloga.

Grob 43

Blok 38, kv. A. Orijehtacija sjever — jug s pogledom na jug. Skelet je ležao direktno na tlu pećine. Grob je bez priloga.

Grob 44

Blok 38, kv. B. Orijehtacija istok — zapad s pogledom na zapad. Loše očuvan skelet ležao je direktno na tlu pećine. Grob je bez priloga.

Grob 45

Blok 38, kv. B. Orijehtacija sjeverozapad — jugoistok s pogledom na jugoistok. Skelet loše očuvan. Grob je bez priloga.

Grob 46

Blok 38, kv. D. Orijehtacija sjever — jug s pogledom na sjever. Lubanja i nekoliko kostiju ležali su direktno na tlu pećine. Grob je bio bez priloga.

Grob 47

Blok 38, kv. D. Orijehtacija sjeverozapad — jugoistok s pogledom na jugoistok. Skelet je ležao direktno na tlu pećine, a grob je bio bez priloga.

Skupni grob 1 (tabla V, 9, 10; XX, 1—7; XXI, 1—9; XXII, 1; XLV, 3)

Blok 28, kv. A—D. U sredini bloka bila su četiri skeleta odraslih osoba. Orijehtirani su u različitim smjerovima.

Prilozi na tabli XX: 1) fragment smeđe trbušaste šalice, glatke površine, bez ornamenata. Dimenzije: visina 5 cm, širina 4,7 cm; 2) mala, trakasta drška smeđe posude, dobro glačane površine. Dimenzije: visina 2,5 cm; 3) fragment veće svijetlosive posude. Površina je glatka, a na prijelomu ima sitnih, kalcitnih zrna. Vrat je visok, sužen i pri vrhu malo razgrnut. Na trbuhu su tri paralelne linije složene cik-cak, a ispod vrata girlande. Dimenzije: visina 17,5 cm, širina 25 cm; 4) fragment tamnosive bikonične šalice s mnogo zrnaca kalcita i djileomično trakaste, vertikalne drške. Dimenzije: visina 5 cm, širina 4,1 cm; 5—6) dva drvena zašiljena, na vrhu nagorjela štapića. Dimenzije: 5 cm i 7 cm; 7) tamnosiva trbušasta posuda s dvije drške ispod vrata. Površina dobro glačana. Dimenzije: visina 10,8 cm, promjer trbuha 15,5 cm, a grla 12,4 cm.

Prilozi na tabli XXI: 1) dio vrata i trbuha tamnosive posude glatke površine. Na trbuhu, ispod vrata, mali polumjesečasti plastični ukras. Dimenzije: visina 4,6 cm, širina 10,8 cm; 2) vertikalna trakasta drška svijetlosmeđe posude slabo glačane površine. Dimenzije: visina 8,3 cm; grumen tamnocrvenog okera. Dimenzije: 6 X 6,3 cm; 4) visoki, cilindrični vrat tamnosive posude dobro glačane površine. Dimenzije: visina 6,4 cm, širina 7,4 cm; 5—9) drveni, zašiljeni i pri vrhu nagorjeli štapići. Dimenzije: od 8—27 cm.

Prilozi na tabli XXII: 1) tamnosmeđa amfora s dvije trakaste drške na trbuhu. Površina dobro glačana. Dimenzije: visina 36 cm, promjer trbuha 37 cm, a grla 15 cm.

Skupni grob 2 (tabla XLIV, 3)

Blok 30, kv. B i D. U sredini suženog prostora u glavnom pećinskom hodniku nađen je skupni grob u kojem je bilo šest skeleta: dva muškarca, dvije žene, jedan mladić i jedno dijete. Od skeleta su dobro sačuvane samo lubanje, dok su ostale kosti veoma dislocirane, pa se orijentacija svakog skeleta nije mogla posebno utvrditi. Uz grobove nije bilo priloga.

Skupni grob 3 (tabla IV, 2, 3; XXIII, 1–15; XXIV, 1–6; XXV, 1–2; XLVI, 3)

Blok 31, kv. A–D. U izduženoj dvorani između treće i četvrte završne stepenice, nađen je skupni grob u kojem je, prema broju lubanja bilo 15 osoba različite starosti i spola. U južnom dijelu dvorane, iznad skupnog groba, na jednoj malo povišenoj prirodnoj stepenici bilo je nekoliko priloga od keramike i bronce.

Prilozi na tabli XXIII; 1) brončana topuzasta igla bez ornamentike na proširenom dijelu. Dimenzije: dužina 12 cm; 2) Brončana igla za šivanje s odlomljenim gornjim dijelom. Dimenzije: dužina 11,2 cm; 3,4) dvije sljepoočničarke od brončane žice okruglog presjeka, na kraju spiralno zavijene. Dimenzije: promjer 7,2 cm; 5) polovica brončanog srpa koji je na dršci i gornjem luku sječiva imao plastična rebra s okruglim udubljenjima. Na dršci je bio i plastični trn. Očuvana dužina 19 cm; 6) spiralna brončana narukvica od žice okruglog presjeka. Dimenzije: visina 4,5 cm, promjer narukvice 5,3 cm; 7) spiralna cjevčica od tankog brončanog lima. Dimenzije: dužina 5 cm; 8) spiralna cjevčica od brončanog lima. Dimenzije: dužina 3,2 cm; 9) brončana sljepoočničarka od brončane žice kvadratnog presjeka. Mjestimično je ukrašena kosim, kratkim urezima, a na jednom kraju spiralno zavijena. Dimenzije: 9,3 cm; 10) brončano kalotasto dugme. Ušica lijevana zajedno s kalotom dugmeta. Dimenzije: promjer 5,5 cm; 11) držač za iglu jednostavnog oblika s masivnim i vertikalno probušenim srednjim dijelom. Dimenzije: visina 4,3 cm, širina 4,1 cm; 12) brončano lijevano dugme ukrašeno udubenim polukružnim snopovima linija. Ušica lijevana zajedno s kalotom. Dimenzije: promjer 3,2 cm; 13) bikonično koštano zrno, vrlo glatke površine, svijetlosmeđe. Dimenzije: promjer 2,2 cm, visina 1,2 cm; 14) dio manje spiralne narukvice od brončane žice. Dimenzije: promjer 4,9 cm; 15) narukvica od deblje brončane žice kvadratnog presjeka, suženih krajeva. Ukrašena je kratkim kosim urezima. Dimenzije: promjer 11 cm.

Prilozi na tabli XXIV

1) brončana lijevana sjekira s krilcima. Dimenzije: dužina 9,3 cm; 2) dio brončanog mača, koji po sredini ima blago uzdignut dio, a rubove oštećene. Dimenzije: dužina 10,9 cm; 3) fragmenti brončanog srpa s plastičnim rebrima na dršci i gornjem dijelu sječiva. Trn na dršci je mali i loše izliven. Dimenzije: dužina 16,5 cm; 4) brončano koplje odlomljenog vrha. Dugački tuljac za nasađivanje ima dvije nasuprotno postavljene rupice, a po sredini koplja je široko rebro. Dimenzije: dužina 14,6 cm, najveća širina 4 cm; 5) brončani nož s jezičastom drškom i jednom sačuvačom zakovicom za pričvršćivanje obloge na držak. Sječivo blago lučno povijeno. Dimenzije: dužina 24,5 cm; 6) tamnosiva šalica, s plastičnim, polumjesečastim ukrasom ispod kratkog, cilindričnog vrata. Površina dobro glačana. Trakasta drška ima uzduž po sredini jedno plastično rebro. Dimenzije: visina 11,2 cm, promjer trbuha 14 cm, promjer grla 14,5 cm.

Prilozi na tabli XXV

1) tamnosiva, trbušasta posuda s dvije trakaste drške. Površina dobro glačana, obod malo razgrnut. Dimenzije: visina 17 cm, promjer trbuha 20 cm, promjer grla 14 cm; svijetlosmeđe pečena šalica s jednom profiliranom drškom. Površina dobro glačana. Na najširem dijelu trbuha tri plastična, polumjesečasta ukrasa. Dimenzije: visina 17,3 cm, promjer trbuha 21 cm, promjer grla 17,5 cm.

Skupni grob 4 (tabla XXV, 3—11)

Blok 32, kv. A—D. U suženom dijelu završnog kanala pećine bilo je direktno na tlu 9 skeleta, a svi su bili dislocirani. Pokraj njih je bilo nekoliko priloga.

Prilozi: 3) svijetlocrveno pečena trakasta drška posude slabo razgmutog vrata. Površina nemarno glačana. Dimenzije: visina 4,7 cm, širina 4,2 cm; 4) dio brončane spiralne cjevčice. Dimenzije: dužina 1,5 cm; 5) na rubovima oštećeno brončano lijevano dugme, ukrašeno s dvije kružne urezane linije. Ušica lijevana zajedno s kalotom dugmeta. Dimenzije: promjer 2,4 cm; 6) plosnato, okruglo zrno tamnocrvenog jantara, u sredini probušeno. Dimenzije: promjer 2 cm; 7) fragment plitke male zdjele, sive površine, dobro glačane. Ispod ruba tri paralelne udubene linije. Dimenzije: visina 4,3 cm, širina 5 cm; 8) fragment sive bikonične zdjelice, oštro profiliranog trbuha, glatke površine. Na prijelazu od vrata na trbuh nekoliko udubelih, paralelnih linija. Dimenzije: visina 4,9 cm, širina 9,9 cm; 9) fragment plitke, tamnosive zdjele, glatke, sjajne površine. Unutrašnji dio ruba je koso zasječen. Dimenzije: visina 9 cm, širina 8,3 cm; 10) grumen crvenog okera. Dimenzije: 3,9 X 2,5 cm; 11) četiri brončane spiralne cjevčice. Dimenzije: 3,5—5 cm.

Skupni grob 5 (tabla XXVI, 1—9; XXVII, 2)

Blok 33, kv. A—D. U suženom dijelu završnog kanala nađen je skupni grob u kojem je moglo biti 40—50 skeleta, a svi su ležali na velikoj hrpi, međusobno povezani šupljikastom sigom. Kako je ovaj dio pećine povremeno pod vodom, mnogo je brončanih priloga uništeno, što se vidi po tragu zelene patine, sačuvanom na mnogim kostima.

Prilozi na tabli XXVI, 1—9: 1) veće brončano dugme od tankog lima, s petljom na poleđini. Dimenzije: promjer: 5,1 cm; 2) fragmentirana mala narukvica od brončanog lima, ukrašena paralelnim plastičnim rebrima. Dimenzije: promjer 5,5 cm; 3) dio male drvene žlice. Dimenzije: promjer 4,6 cm; 4) brončani srp, pri vrhu fragmentiran, a na dršci dva plastična rebra koja se produžuju na sječivo. Trn kratak i oštar. Dimenzije: dužina 18,5 cm; 5) brončana spiralna cjevčica dužine 6 cm; 6) mala, tamnosiva šalica, glatke površine. Drška okruglog presjeka nadvisuje rub. Dimenzije: visina 5 cm, promjer trbuha 6,8 cm; 7) brončana igla za šivanje s produženim dijelom iznad ušice. Dimenzije: dužina 6 cm; 8) brončana igla za šivanje, slomljena iznad ušice. Dimenzije: dužina 3,5 cm; 9) duboka, sivo-smeđa zdjela glačane površine, koja je mjestimično oštećena pa se vidi da je na grubu osnovu nanesen tanki, glatki premaz. Ispod razgmutog vrata, na prijelazu na trbuh jedna udubena linija. Ispod ruba dvije trakaste drške. Dimenzije: visina 19 cm, promjer trbuha 27 cm, promjer grla 23 cm.

Prilog na tabli XXVII, 2:

Tamnosmeđi trbušasti lonac dobro glačane površine. Rub je otvora malo razgrnut, ispod njega su dvije drške a treća je na najširem dijelu trbuha. Ispod vrata se pružaju tri udubene, paralelne linije, koje se spuštaju ispod drški. Dimenzije: visina 23,2 cm, promjer trbuha 23 cm, a grla 14 cm.

Skupni grob 6 (tabla XXVII, 1; XLVI, 1)

Blok 34, kv. C—D. U bloku koji zahvaća početni dio lijevog kraka glavnog pećinskog trakta nalazi se više sigastih udubljenja, pa je u jednom takvom bio smješten skupni grob sa oko 12 osoba. Pretežno su to bili dječji skeleti. Kako je i ovaj dio pećine često pod vodom, to su brončani prilozi također uništeni, a ostali su samo tragovi zelene patine na kostima.

Prilozi: 1) plitka siva zdjelica s dvije drške okruglog presjeka ispod razgrnutog ruba, koji je s unutrašnje strane malo koso zasječen. Površina dobro glačana, ali bez sjaja. Dimenzije: visina 9 cm, promjer trbuha 20,5 cm.

Skupni grob 7 (tabla XLVI, 2)

Blok 35, kv. A, B. Na tlu ovog bloka nalazio se prirodni, ovalni bazen ispunjen zemljom, a u njemu skeleti osam odraslih osoba. Pokraj skeleta je mjestimično bilo manjih fragmenata keramike, posve atipičnih.

Skupni grob 8—9

Blok 36, kv. B—D. Pokraj velikog kamenog bloka bilo je osam skeleta odraslih osoba uz koje nije bilo priloga.

Skupni grob 10

Blok 39, kv. A—D. Cijeli blok ispunjen je brojnim dislociranim skeletima. Pretpostavlja se da je ovdje oko 30 skeleta odraslih osoba, oba spola, različitih godina starosti. Pokraj umrlih nije bilo priloga.

Nalazi izvan grobova

Tabla XXVIII, Blok 1, si. 1—2

1) Svijetlosivi pitos, dobro glačane površine. Na najširem dijelu trbuha masivne, profilirane drške oko kojih su sa strana udubene linije. Vrat je jako sužen, a na prijelazu na trbuh dvije široke, plitke kanelure. Rub otvora malo razgrnut i s unutrašnje strane ukrašen širokim, koncentričnim kanelurama. Dimenzije: visina 65,5 cm, promjer trbuha 50 cm, promjer grla 22,4 cm; 2) velika, tamnosiva trbušasta posuda, dobro glačane površine, s dvije trakaste drške na trbuhu. Vrat je jako sužen i odvojen od trbuha jednom udubenom linijom, a s unutrašnje strane rub otvora facetiran na sličan način kao pitos na si. 1. Dimenzije: visina 40 cm, promjer trbuha 50 cm, promjer grla 15 cm.

Tabla XXIX, Blok 1, si. 1—8; VI, 3

1) tamnosiva zdjelica, glatke površine, bez sjaja. Drška nije očuvana. Ispod vrata tri plitke, paralelne kanelure. Dimenzije: visina 11 cm, promjer trbuha 16 cm, promjer grla 15 cm; 2) fragment svijetlosmeđe šalice visokog vrata i oštro profiliranog prijelaza od vrata na trbuh. Trakasta drška ide od ruba otvora. Na površini tragovi horizontalnog glačanja (vidi tab. VI, 3). Dimenzije: visina 8,5 cm, širina 10 cm; 3) fragment svijetlosmeđe posude, od koje je očuvan dio vrata i trbuha s trakastom drškom. Ispod vrata jedna udubena linija. Dimenzije: visina 8,1 cm, širina 6,5 cm; 4) dio ruba smeđe posude, debljih stijenki, ukrašen plastičnom trakom sa okruglim udubljenjima. Dimenzije: 5,5 X 5,8 cm; 5) fragment male šalice, dobro glačane površine, tankih stijenki. Rub je otvora malo razgrnut. Dimenzije: visina 7,4 cm, širina 6,4 cm; 6) trakasta drška neke veće posude, debelih zidova, smeđe slabo glačane površine. Oko drške plastično istaknut polukružni dio oivičen rebrom. Dimenzije: visina 8,5 cm, širina 6,4 cm; 7) ogrlica od više spiralnih cjevčica od brončanog lima. Dimenzije: ukupna dužina ogrlice 30 cm; 8) fragment bikoničnog trbuha svijetlosmeđe posude, na kojem je očuvana masivna trakasta drška, ukrašena plitkim, paralelnim kanelurama. Dimenzije: visina 10,4 cm, širina 10,1 cm.

Tabla XXX, Blok 2, si. 1—3; blok 3, si. 4—7; VI, 4, 10

1) fragment grla i trbuha crveno pečene posude, nemarno glačane površine, debelih zidova. Dimenzije: visina 10,3 cm, širina 10,4 cm; 2) velika horizontalna drška kvadratnog presjeka, nemarno glačane površine, slabe fature. Dimenzije: dužina 10,8 cm, širina 6,9 cm; 3) dio trbuha tamnosive veće posude, slabo glačane površine. Na trbuhu velika trakasta drška ukrašena dubokim, vertikalnim kanelurama. Dimenzije: visina 11,4 cm, širina 17 cm (vidi tab. VI, 4); 4) veliko koštano šilo, dobro obrađeno. Dimenzije: dužina 15,8 cm; 5) plitka, konična zdjelica tamnosive boje, s tragovima grubog glačanja na površini. U prijelomu dosta zrna kalcita. Rub na unutrašnjoj strani koso zasječen. Ispod ruba mala drška okruglog presjeka. Dimenzije: visina 6,3 cm, promjer otvora 14,8 cm (vidi tab. VI, 10); 6) dio trbuha tamnosive posude bez tragova glačanja; drška jezičasta, horizontalna. Dimenzije: dužina 12 cm, širina 6 cm; 7) fragment veće posude tamnosive boje, glačane površine. Prijelaz od kratkog, cilindričnog vrata na trbuh naznačen je jednom udubenom linijom. Na unutrašnjoj strani grla slabo vidljivi tragovi plitkih, horizontalnih kanelura. Dimenzije: visina 19 cm, širina 35 cm.

Tabla XXXI, Blok 4, si. 1—8; V, 2; VI, 5

1) fragment veće konične, crveno pečene posude, glatke površine bez sjaja, debelih zidova. Pri vrhu očuvan dio trakaste drške. Dimenzije: visina 22 cm, širina 10,5 cm; 2) dio grla male posude (šalice ili zdjelica), tamnosive boje, glatke površine, malo zadebljanog ruba. Dimenzije: visina 3 cm, širina 4,3 cm; 3) dio trbuha i malo razgrnutog oboda smeđe posude, glatke površine bez sjaja. Očuvana trakasta vertikalna drška. Dimenzije: visina 6,8 cm, širina 4,3 cm; 4) dio grla crveno pečene posude, glačane površine. Dimenzije: visina 6,5 cm, širina 7,8 cm; 5) dio dna

neravnomjerno pečene, pretežno smeđe posude, sa slabim tragovima glačanja. Dimenzije: promjer 10,2 cm; 6) konična čaša na nozi, tamnosive boje, debljih, dobro glačanih zidova. Ispod uvučenog oboda okruglo, pravilno udubljenje. Dimenzije: visina 5,6 cm, promjer otvora 8,4 cm; (vidi tab. VI, 5); 7) fragment velike trbušaste posude, tamnosmeđe boje, slabo glačane površine. Ispod suženog vrata plastično rebro. Na trbuhu trakasta masivna drška, pojačanih krajeva. Dimenzije: visina 22,5 cm, širina 23 cm; 8) fragment veće posude, sivosmeđe boje, glačane površine. Vrat malo sužen i razgrnut, a ispod njega nekoliko udubelih, paralelnih linija. Dimenzije: visina 13,2 cm, širina 15,1 cm. (vidi tab. V, 2).

Tabla XXXII, Blok 5, si. 1—5; VI, 6; VII, 2

1) tamnosiva šalica, dobro glačane površine. Kratak vrat oštro je odvojen od trbuha. Ispod ruba mala drška. Dimenzije: visina 8 cm, promjer trbuha 10,5 cm (vidi tab. VI, 6); 2) fragment manje zdjelice tamnosive, dobro glačane površine. Ispod ruba plitke, paralelne kanelure. Dimenzije: visina 8,2 cm, širina 8,4 cm; 3) duboka, konična zdjela, svijetlocrvene, nemarno glačane površine. Stijenke debele, a na površini se vide sitnija zrnca kalcita. Kratak vrat oštro odvojen od trbuha. Na vratu dvije trakaste drške, pojačanih rubova. Dimenzije: visina 13,5 cm, promjer otvora 22 cm (vidi tab. VII, 2); 4) fragment tamnosive posude, debelih zidova, slabo glačane površine, s debelom drškom pojačanih rubova. Dimenzije: visina 10 cm, širina 8,6 cm; 5) fragment bikoničnog trbuha tamnosive posude, dobro glačane površine. Na trbuhu velika tunelasta drška. Dimenzije: visina 10,8 cm, širina 12,3 cm.

Tabla XXXIII, Blok 5, si. 1—2; blok 6, si. 3—5; blok 7, si. 6—7;

1) fragment vrata velike crveno pečene posude, na površini koje su tragovi grubog glačanja. Na gornjem dijelu ruba niz plitkih, kosih udubljenja. Ispod ruba trag drške. Dimenzije: visina 14 cm, širina 27 cm; 2) fragment svijetlosmeđe posude, debljih zidova, slabo glačane površine. Na prijelazu od vrata na trbuh horizontalna drška. Dimenzije: visina 11,2 cm, širina 13,2 cm; 3) fragment crvenopečene manje šalice, grubo glačane površine, bez ukrasa. Dimenzije: visina 6,6 cm, širina 5,3 cm; 4) horizontalna drška crvenopečene posude, vrlo grube fature. Dimenzije: dužina 9,2 cm; 5) fragment smeđe posude, debljih stijenki, glatke površine. Očuvani su dio vrata i trbuha, a na prijelazu od vrata na trbuh tri horizontalne kanelure. Dimenzije: visina 8,4 cm, širina 13,3 cm; 6) fragment trbuha velikog pitosa tamnosmeđe boje, debelih zidova, slabo glačane površine. Na najširem dijelu trakasta drška. Dimenzije: visina 18 cm, širina 26,5 cm; 7) fragment crvenosive posude debljih zidova, s očuvanom tunelastom drškom. Dimenzije: visina 8,5 cm, širina 8,3 cm.

Tabla XXXIV, blok 8, si. 1—2

1) Smeđecrvena šalica, glatke površine, bez sjaja. Kratki vrat oštro odvojen od trbuha, a drška malo prelazi rub otvora. Dimenzije: visina 6,6 cm, promjer

trbuha 9,8 cm, promjer otvora 9,2 cm; 2) smeđecrveni veći lonac bez drške (rekonstrukcija), slabo glačane površine, debelih zidova. Dimenzije: visina 36 cm, promjer trbuha 32 cm, promjer grla 16 cm.

Tabla XXXV, blok 14, si. 1—5; V, 9

1) fragment žućkaste šalice, dobro glačane površine, tanjih zidova. Ispod razgrnutog ruba vertikalna trakasta drška. Dimenzije: visina 9,5, širina 8 cm; 2) fragment tamnosive posude, dobro glačane površine, tanjih stijenki. Ispod vrata udubene linije i trokuti. Dimenzije: visina 10 cm, širina 12,5 cm; 3) fragmentirana tamnosiva zdjelica tanjih zidova. Ispod razgrnutog ruba tri udubene linije, a ispod njih trokuti. Dimenzije: visina 10 cm, promjer trbuha 12,4 cm; 4) dio vrata i trbuha manje posude, svijetlosivo pečene, dobro glačane površine. Vrat sužen i malo razgrnut. Od trbuha je odijeljen udubenom linijom, ispod koje je istaknuti dio trbuha na kojem linije vizualno pojačavaju naglašenost tog dijela posude. Dimenzije: visina 7,8 cm, širina 10 cm; 5) velika, bikonična amfora, neravnomjerno pečena pa boja varira od tamnosive do crvenkaste. Površina dobro glačana i sjajna. Cilindričan vrat malo sužen i neznatno razgrnut. Drške trakaste. Dimenzije: visina 28 cm, promjer trbuha 30 cm, promjer grla 14 cm (vidi tab. V, 9).

Tabla XXXVI, blok 12, si. 1—5; VII, 1, 3

1) konična zdjelica tamnosive, glačane površine. Rub je s unutrašnje strane koso zasječen. Ispod ruba dvije drške okruglog presjeka. Dimenzije: visina 11,5 cm, promjer otvora 26,5 cm; 2) duboka, polukuglasta zdjela ravnog ruba, svijetlosive, nemarno glačane površine. Ispod ruba četiri jezičaste drške. Dimenzije: visina 13 cm, promjer trbuha 24,5 cm, promjer otvora 20 cm (vidi tab. VII, 3); 3) fragment trbuha svijetlosive posude, slabo glačane površine, razgrnutog ruba. Drška trakasta. Dimenzije: visina 10,8 cm, širina 5,6 cm; 4) veći fragment bikonične posude, neravnomjerno pečene, pa boja varira od svijetložute do tamnosive. Na trбуhu oštećena trakasta drška. Dimenzije: visina 15,5 cm, promjer trbuha 22 cm; 5) velika, svijetlosiva zdjela, dobro glačane površine. Vrat odvojen od trбуha jednom udubenom linijom i pri vrhu malo razgrnut. Na trбуhu dvije trakaste drške, koje su sa strana odvojene od trбуha plastičnim pojačanjima. Dimenzije: visina 12,5 cm, promjer otvora 29 cm; (vidi tab. VII, 1).

Tabla XXXVII, blok 13, si. 1—6; VI, 8 i VII, 4

1) fragment smeđecrvene amforice tankih zidova, glatke površine. Visok vrat malo razgrnut. Ornament geometrijski: kanelure, girlande i koncentrične kanelure oko bradavičastih ispupčenja na trбуhu. Dimenzije: visina 12,5 cm, širina 26,5 cm (vidi tab. VI, 8); 2) fragment trбуha male šalice ili zdjelice, svijetlosmeđe boje, s ukrasom od udubelih girlandi. Dimenzije: visina 6 cm, širina 7 cm; 3) duboka sivosmeđa zdjela, debelih zidova, slabo glačane površine. Vrat odvojen od trбуha udubenom linijom, a na vrhu malo jače razgrnut. Dimenzije: visina 15 cm, promjer trбуha 24,6 cm (vidi tab. VII, 4); fragment većeg pitosa ili amfo-

re, smeđecrvene površine, dobro glačane i sjajne. Vrat je jednom udubenom linijom odvojen od trbuha. Dimenzije: visina 12,2 cm, širina 14,7 cm; 5) fragment crveno pečene posude okruglog trbuha i kratkog, vertikalnog vrata, koji je oštro odvojen od trbuha. Na neznatno razgrnutom rubu s unutrašnje strane dvije plitke facete. Dimenzije: visina 12,5 cm, promjer trbuha 18 cm; 6) smeđa šalica, neravne površine, jer je cijela bila prevučena sigom, pa je prilikom čišćenja skinut i gornji sloj. Dno ravno, a rub iskošen i od njega ide manja trakasta drška. Dimenzije: visina 8 cm, promjer trbuha 12,8 cm, promjer grla 11,6 cm.

Tabla XXXVIII, blok 13, si. 3; blok 14, si. 1, 2, 2a; VI, 9

1) tamnosmeđa mala šalica, čija je cijela površina bila pokrivena sigom, pa je nakon čišćenja ostala hrapava. Rub malo razgrnut, a drška nadvisuje obod. Dimenzije: visina 7,2 cm, promjer trbuha 9,2 cm; 2, 2a) tamnosmeđa šalica glatke površine, tankih zidova. Ispod ruba je visoka, trakasta drška koja nadvisuje obod. Na prijelazu od vrata na trbuh, tri udubene paralelne linije, koje se polukružno spuštaju ispod drške. Ispod njih girlande. Dimenzije: visina 9,6 cm, promjer trbuha 14,2 cm, promjer grla 10 cm (vidi tab. VI, 9); 3) veliki fragment amfore, tamnosive, dobro glačane površine. Visok vrat oštro odvojen od trbuha i malo razgrnut. Na trbuhu dvije trakaste drške. Dimenzije: visina 27 cm, promjer trbuha 40,0 cm.

Tabla XXXIX, blok 14, si. 1—4; VI, 7

1) fragment velike, tamnosive i mjestimično smeđe posude, koji je bio pokriven sigom, pa je površina nakon čišćenja ostala hrapava. Na trbuhu vertikalna, trakasta drška. Dimenzije: visina 12,5 cm, širina 15 cm; 2) fragment trbuha sive zdjelice s dijelom horizontalne drške, slabo glačane površine. Dimenzije: visina 7 cm, širina 6,5 cm; 3, 3a) sivožuta amforica glatke površine, suženog i malo razgrnutog vrata. Na prijelazu od vrata na trbuh tri udubene linije koje se u luku spuštaju ispod drški. Na trbuhu dva ispupčenja ukrašena udubenim linijama složenim u koncentrične krugove. Trakaste, vertikalne drške imaju po sredini plastično rebro. Dimenzije: visina 15,5 cm, promjer trbuha 23 cm, promjer grla 12 cm (vidi tab. VI, 7); 4) velika trbušasta posuda, sivosmeđe, dobro glačane površine, debelih zidova. Cilindričan vrat odvojen od trbuha udubenom linijom. Drške trakaste, na rubovima zadebljane. Dimenzije: visina 25,5 cm, promjer trbuha 29,5 cm, promjer grla 17,5 cm.

STATISTIČKI PODACI O GROBOVIMA

Pojedinačni grobovi in .situ		Dislocirani pojedinačni grobovi	
Grob	Blok	Grob	Blok
8	18	1	9
9	18	2	10
11	20	3	11
18	22	4	15
19	23	5	16
20	23	6	17
21	24	7	17
22	25	10	19
23	26	12	20
24	26	13	20
25	27	14	21
26	27	15	21
27	27	Ukupno 12 grobova	
28	27	Dvojni grobovi	
29	27	Grob	Blok
30	27	16	21
31	28	17	22
32	29	34	30
33	29	36	36
35	34	Ukupno 4 groba	
37	37	Skupni grobovi	
38	37	Skupni grob	Blok
39	37	1	28
40	37	2	30
41	37	3	31
42	38	4	32
43	38	5	33
44	38	6	34
45	38	7	35
46	38	8	36
47	38	9	36
		10	39

Ukupno 31 grob

Ukupno je bilo 57 grobova s oko 200 sahranjenih osoba.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Nekropole in der Höhle Bezdanjača bei Vrhovine wurde im Jahre 1960 entdeckt, die Forschungsarbeiten begannen im Jahre 1965.

Die morphologische Beschreibung der Höhle in Einzelheiten so wie ihre genaue Lage gab M. Malez in seiner Arbeit in diesem Band von Vjesnik (siehe die Zusammenfassung), deshalb wird diese Beschreibung hier nicht wiederholt. Statt dessen geht man gleich nach kurzer Darlegung der einzelnen Räume zur Beschreibung über, die sich aus archäologische Forschungen bezieht.

Die Gräber und die Kultstätten, so wie die dazugehörigen archäologischen Funde, sind in zwei Trakten der Höhle loziert: den westlichen und kürzeren, und den östlichen, den Haupttrakt der Höhle, in dem die Nekropole lag. An seinem Ende zweigt sich der Trakt in zwei kleinere Teile und endet mit einem schmalen, kleinen Gang, in dem keine archäologischen Funde bestehen.

Damit man sich in der Arbeit leichter zurechtfindet, wurden beide Trakte, den üblichen Forschungsmethoden entsprechend, unter ein Polygon gestellt und in 39 Blöcke verteilt, jeder von 5 X 5 m Dimension, so dass die erforschte Gesamtfläche 975 m² betrug.

Der westliche Trakt

In diesem Trakt sind im Ganzen vier Blöcke geöffnet, weil beinahe der ganze Raum durch grosse abgerutschte Steine und Holzbalken verschüttet ist, die vom horizontalen Eingang eingestürzt sind.

Der östliche Trakt

Der östliche oder Haupttrakt der Höhle, der sich unter einem Winkel von 40° vom Fuss des senkrechten Eingangs gegen das Berginnere erstreckt, war auch in seinem Anfangsteil durch Steine verschüttet, so dass in diesem Raum nur sieben Blöcke geöffnet sind (im Plan die Blöcke 5—11). Darin wurden nur vier dislozierte Skelettgräber gefunden.

Etwa 70 m vom Eingangsteil wird der Trakt beträchtlich enger und ist durch einen grossen Steinblock geschlossen, unter dem man sich durchziehen muss, um weiter in den Trakt zu kommen. Von dieser Verengung erweitert sich der Höhlenraum stellenweise in eine Reihe von kleineren und grösseren Sälen und Trakten, wo auch die meisten Blöcke geöffnet (im Plan die Blöcke 12—39), in denen auch die am besten erhaltenen Skelettgräber zu finden sind. Vom Block 27 führt eine kürzerer, südlicher Trakt hinunter, mit mehreren natürlichen Stufen, die 4, 7, 11 und mehr Meter hoch sind; hinter jedem von diesen Naturhindernissen befindet sich wieder ein kleinerer Raum, in dem auch Gräber waren. Dasselbe wiederholt sich im nördlichen Nebentrakt,

Die Bestattungsart

Auf dem ganzen erforschten Raum wurden ausschliesslich Skelettgräber gefunden, meistens an den Seitenwänden oder an grösseren Tropfsteinanhäufungen angebracht. Einige Fälle ausgenommen, hatten die Gräber keine besondere Konstruktion, die Verstorbenen lagen in Narnischen und waren weder mit Erde noch mit Steinen bedeckt. Wegen solcher Bestattungsart waren die meisten Skelette mehr oder weniger disloziert, was durch Verschütterung von Steinen oder durchs Grundwasser hervorgerufen wurde, wie auch durch spätere Verschiebung der Gräber, um Platz für neue Begrabungen zu schaffen.

Die Verstorbenen lagen im Grabe auf dem Rücken und ausgestreckt, ausnahmweise in zusammengeschrumpfter Lage, was als Folge der eingengten Nische, in die der Verstorbene beigesetzt war, betrachtet werden soll. Ein solches Beispiel sieht man im Block 21, wo das Skelett im Grabe 23 in zusammengeschrumpfter Lage ist, weil die Länge der Nische, in der der Tote beigesetzt wurde, in Bezug auf seine Höhe zu kurz war. Die meisten Skelette sind in der Richtung Norden — Süden orientiert, mit einer kleinen Abweichung zum Nordwesten — Südosten. Nach der beigelegten Statistik waren in der Höhle 32 Gräber in situ, 11 einzelne, weniger disloziert, vier doppelte und 10 gemeinsame. In diesen sind 5—20 und mehr Tote beider Geschlechter im verschiedenen Alter, auch einige Kinder eingerechnet, beigesetzt. Die genaue Zahl der Skelette in der Nekropole konnte nicht festgestellt werden, weil besonders die Gesamtgräber stark disloziert sind, und in einige Nischen am Ende des Haupttrakt Wasser eingedrungen ist, so dass es unmöglich war, alle Skelette zu finden. Im Grossen und Ganzen kann man damit rechnen, dass hier etwa 200 Personen beigesetzt wurden. In der Höhle, die nach inneren Konfiguration eine ideale Grabstätte darstellt, eine Art Katakomben, welche durch Jahrtausende für die menschliche Zersatung unzugänglich war, blieben die Gräber und die Beilagen darin unberührt, wie auch die wertvollen Spuren des Kultus und des Begrabnisrituals, das während der Beisetzung pflichtgemäss erfüllt wurde. Insgesamt sind fünf Kultstätten erhalten. Die erste Stätte liegt im westlichen Trakt in Blocken 1—4. Hier wurde eine Feuerstelle gefunden und daneben Reste einer Holzkonstruktion — zwei senkrechte Pfähle mit einem dickeren Querbalken darüber (Tafel I, 2). Da die erwähnte Konstruktion unweit der Feuerstelle war, vermutet man, dass sie entweder zum Ablegen von Gewändern des Verstorbenen oder auch zum Aufhängen der vom Feuer abgenommenen Töpfe diente. Von keramischen Fragmenten sind zwei grosse Gefässe rekonstruiert (Tafel XXVIII, 1, 2) und einige kleinere (Tafeln XIX und XXX, 5), wie auch Knochen von Haustieren und Wild. Was die Funktion dieser Stätte anbelangt, könnten drei Erklärungen in Betracht kommen: a) In Blocken 1—4 befand sich die Feuerstelle, neben der Korn wahrscheinlich zur Nahrung in grossen Gefässen aufbewahrt, für den Verstorbenen als Begleitessen zubereitet und in der Schüssel neben dem Kopf des Toten im Grabe hingelegt wurde, b) Der erwähnte Raum diente als ein Treffpunkt wo die Verwandten des Toten nach dem Begrabnis ein Opfer oder Totenmahl dar-

bringen konnten, c) Nachdem der Tote auf eine komplizierte Weise durch den senkrechten Eingang hinuntergelassen wurde, wurde hier sein Gewand in Ordnung gebracht, und der Körper mit rotem Ocker gefärbt u. ä.

Andere Kultstätten befanden sich im Haupttrakt der Höhle und sind folgenderweise konstruiert: Neben der Höhlenwand erstreckt sich ein flacher Raum, durch eine Reihe roher Steine umzingelt, die eine Trockenmauer bilden. Innerhalb des Zaunes ist der Raum entweder mit Roterde oder mit kleinen Steinen ausgefüllt und darauf steht eine Feuerstelle mit Resten von Tierknochen, Asche, Ockerklumpen, und in einem Falle wurde einige kleine Schüsseln gefunden, an deren Grund roter Ockerstaub und ein steinerner Steinbrecher lagen (Block 15). Solche Kultstätten wurden in Blöcken 8, 9, 15, 16, 24 gefunden.

Reste des Begräbniskults und -rituals wurden auch neben den Einzelgräbern gefunden. Ausser einer Schüssel aus Keramik neben dem Kopf des Verstorbenen befanden sich ganz in der Nähe kleine Feuerstellen, auf denen Reste zerbrochener Gefässe, gespitzte Holzstäbchen, die an der Spitze angebrannt waren, Stücke von Ocker u. ä. Neben dem Grab 32 war eine zerbrochene Schüssel aus Keramik und darin zwei Holzlöffel, woraus man leicht erschliessen kann, dass die für den Toten hingestellte Nahrung flüssig oder halbflüssig war. Es wurden auch viele Tierknochen gefunden, unter anderem auch Skelette von Rehen und Hirschen. Im Grabe 17 lagen auf dem Skelett von einem ganzen Reh zwei Menschenskelette, was darauf deutet, dass da Reh vor der Beisetzung geopfert wurde, und die Verstorbenen draufgelegt. Hier soll auch die Anwendung von gespitzten und angebrannten Holzstäbchen erwähnt werden, denn sie waren nicht nur auf Feuerstellen gelegt, sondern auch oft auf den Körper des Verstorbenen. Wahrscheinlich waren auf ihren Spitzen kleine Fleischstücke von dem geopfertem Tier aufgespießt, nachdem sie von der Flamme am Herd angebrannt wurden und danach ins Grab gelegt. Bevor der Verstorbene beigesetzt wurde, fand die rituelle Bemalung des Körpers mit rotem Ocker statt. So wurde z. B. im Grabe 4 eine Schüssel mit einem Henkel gefunden, in der auf dem Grund eine Schicht von Ockerstaub und ein kleiner Steinbrecher lagen. Vor der Anwendung wurde der Ocker demnach zerkleinert und wahrscheinlich mit Wasser gemischt und so auf das Gesicht und die Hände des Toten aufgelegt. Leider gibt es auf dem Schadel und auf den Knochen keine Spuren von der roten Farbe, wenigstens sind diese mit blossem Auge nicht zu sehen, doch eine gründlichere chemische Analyse könnte auch hier gute Ergebnisse zeigen.

Während ich von der Art der Beisetzung sprach, erwähnte ich, dass alle Gräber grösstenteils an den Seitenwänden vom Haupttrakt der Höhle loziert sind, und da in der Nekropole 200 Personen begraben wurden, müssen wir damit rechnen, dass die Gräber nicht aus derselben Zeit sind. Wegen des Charakters der Nekropole konnte die vertikale Stratigraphie nicht festgestellt werden, und was die horizontale Stratigraphie anbelangt gab es auch hier gewisse Schwierigkeiten. Es wäre nämlich logisch dass die Beisetzung am Anfang des Höhlentrakts, bzw. am nächsten dem Eingang begonnen hätte, und dass auf diese Weise die jüngeren Gräber eigentlich immer tiefer in der Höhle sich befanden. Typologische Kennzeichen des Fundes weisen darauf nur teilweise, denn nach den letzten Beisetzung

(im tiefsten Teil des Trakts) kam es im Anfangsteil zur Verschiebung der ältesten Gräber, um Raum für neue Bestattungen zu bekommen. Dadurch kam es dazu, dass wir am Anfang und am Ende des Höhlentrakts die jüngsten und in der Mitte die ältesten Gräber finden. Bei der Bestimmung der Chronologie musste man zwei Elemente in Acht nehmen: die Lage des Grabes im Höhlentrakt, und unabhängig davon, typologische Kennzeichen des Fundes in einzelnen Gräbern.

Auf Grund der erwähnten Elemente ist die ganze Nekropole in zwei zeitlich verschiedene Horizonte geteilt: *Horizont I*, der das mittlere Bronzezeitalter umfasst, bzw. die Stufen Br C und einen Teil der Br D (Nach der mitteleuropäischen Chronologie von Reinecke) und *Horizont II*, dem die jüngsten Phasen Br D und der Übergang zur Ha A des späten Bronzezeitalters angehören.

Dem *Horizont I* gehören die Gräber 1–8, 10–15, 18, 20, 24, 25, 27, 29, 30 und die gemeinsamen Gräber 1 und 4, wie auch die einzelnen Funde aus den Blöcken 1–14.

Die keramischen Funde von diesem Horizont haben zweierlei Kennzeichen: Keramik, die an den Feuerstellen gefunden war und die mehr oder weniger zum täglichen Gebrauch diente, hat dickere Wände, weniger polierte, sie ist selten mit Ornamenten verziert, ist überhaupt mehr rustikal ausgearbeitet, während die Keramik vom sakralen Charakter viel feiner ausgearbeitet ist, mit dünneren Wänden, gut polierten Flächen und sorgfältiger verziert. Wenn auch beide Arten aus derselben Zeit stammen, ist die Keramik für den alltäglichen Gebrauch zu Forschung der Herkunft und Entwicklung einzelner Formen überaus wichtig, denn auf Grund einer gut fixierten Stratigraphie der Burgsiedlungen südlich von der Save könnte man ihre autochtone Komponente ganz bestimmt feststellen, die ihre Herkunft schon in der früheren Bronzezeit dieser Region hat. Besonders viel Analogie gibt es auf der Velika Gradina in Varvara (Mittelbosnien), und weiter auf zahlreichen Lokalitäten, wie z. B. Vis, Pod, Debelo Brdo bei Sarajevo, wie auch mehrere Lokalitäten auf dem Glasinac. Die Verwandtschaft der Bezdanjača mit diesen Lokalitäten ist auf zahlreichen Typen von Henkeln offenbar, von denen die Bandhenkel mit verstärkten Rändern besonders interessant sind, weiter die zungenförmigen, wie auch die Henkel in Form des umgekehrten Buchstaben V.

Von den keramischen Gefäßen sollen halbkugelförmige Schüsseln mit glattem oder leicht eingezogenem Rand hervorgehoben werden, weiter, konische, flache Schüsseln mit schräg eingeschnittenem Rand, Schalen mit einem Henkel und etwas höherem Hals, bei denen der Übergang zum Bauch oft durch eine vertiefte Linie bezeichnet ist. Alle diese Formen sind im Donauraum und einem Teil des Karpatenbeckens, wie auch auf dem breiteren Gebiet von Mitteleuropa verbreitet. Für die Beziehungen mit dem Karpatenbecken ist die kleine Amphora mit zwei Henkeln kennzeichnend (Tafel XXXIX, 3, 3a). Ähnliche fragmentierte Amphoren datieren A. Mozsolics und V. Dumitrescu in der Stufe Br C.

Nach ihren typologischen Kennzeichen dauern die Bronzefunde aus diesem Horizont von der Stufe Br C bis zur Stufe Br D fort und stammen hauptsächlich aus dem Gebiet des mittleren Donauraums.

Zum *Horizont II* gehören die Gräber 6, 19, 21–23, 32, 34 und die gemeinsamen Gräber 3, 5, 6, wie auch die einzelnen Funde aus den Blöcken 1–4, 12–14.

Die keramischen Funde aus diesem Horizont fügen sich typologisch und chronologisch gut ein in die Keramikgruppe aus der Stufe Br D und grösstenteils aus Ha A des breiten Donaugebiets, auch Niederösterreich eingeschlossen.

Bronzefunde sind in diesem Horizont häufiger vertreten als im vorangehenden, was besonders für das reiche Inventar des gemeinsamen Grabes 3 gilt. Eine Nadel mit Verlängerung oberhalb des Nadelöhrs, ein kalottenförmiger, mit eingeritzten Bogenlinien verzierter Knopf, ein Nadelhalter gehören den späteren Phasen der Stufe Br D an, während die übrigen Bronzefunde auf jeden Fall jünger sind und alle der Stufe Ha A des späten Bronzezeitalters angehören.

Indem wir diesen kurzen Bericht zusammenfassen, soll Folgendes hervorgehoben werden: Die Entdeckung der grossen Nekropole in Bezdanjača hat unsere Kenntnisse über die Entwicklung des mittleren und des späten Bronzezeitalters im südwestlichen Kroatien erweitert. Die Funde aus der früher entdeckten Nekropole mit Gräbern in Lički Osik, wie auch die in Bezdanjača, verbinden in kultureller Hinsicht die Region Lika mit dem übrigen Balkanterritorium, wo schon vorher eine selbständige Entwicklung von Kulturen des frühen und des mittleren Bronzezeitalters festgestellt wurde. Die Einflüsse, die in der Mitte und im Westen der Balkanhalbinsel bemerkt wurden, erstrecken sich auch auf ihren weitesten Westen, auf Region von Lika.

TAFEL I

Abb. 1 — Teil der senkrechten Felswand im Eingangsraum der Höhle. In der Mitte eine rechteckige Vertiefung deren Seiten Menschenhand bearbeitet hat;

Abb. 2 — Das Innere des rechten Nebenkanals der Höhle mit den Resten einer Holzkonstruktion neben dem Herd;

Abb. 3 — Teil des Haupttraktes der Höhle mit Stalagmiten und Stalaktiten;

TAFEL II

Abb. 1 — Fragmente eines Gefässes und Holzlöffels neben dem Grab 32;

Abb. 2 — Grab 34 in situ: Neben dem Kopf ein Tongefäss;

Abb. 3 — Grab 8 in situ. Ein kugelförmiges Gefäss neben dem Schädel, alles mit dicker Sinterablagerung belegt;

TAFEL III

Abb. 1 — Zwei Menschenskelette über ein Rehskelett — Grab 17;

Abb. 2 — Grab 21 in situ. Aus beschädigtem Gefäss wuchst ein Stalagmit;

Abb. 3 — Restauriertes Tongefäss aus dem Grab 21;

TAFEL IV

Abb. 1 — Grab 23 in situ. Neben dem Kopf ein Gefäss. Vorne ein Zaun von grösseren, unbetriebenen Steinen;

Abb. 2 — Kollektivgrab 3;

Abb. 3 — Beilagen aus dem Kollektivgrab 3;

TAFEL V

Abb. 1, 2 — Keramische Scherben aus dem Grab 14;

Abb. 3 — Schlüssel mit Überrest rotes Ockerpulvers aus dem Grab 4;

Abb. 4 — Schalle aus dem Grab 11;

Abb. 5, 6 — Keramik aus dem Grab 22;

Abb. 7 — Schüssel aus dem Grab 8 mit Sinterrest;
 Abb. 8 — Amphore aus dem Grab 19;
 Abb. 9, 10 — Keramik aus dem Kollektivgrab 1;

TAFEL VI

Abb. 1,2 — Keramische Scherben aus dem Grab 2;
 Abb. 3, 11 — Keramische Scherben aus Block 1;
 Abb. 4 — Bandhenkel aus Block 2;
 Abb. 5 — Fusschale aus Block 4;
 Abb. 6, 12 — Schalen und Henkel aus Block 55;
 Abb. 7, 8 — Kleine Amphoren aus Block 14;
 Abb. 10 — Kleine Schüssel aus Block 3;

TAFEL VII

Abb. 1, 3 — Tonschüsseln aus Block 12;
 Abb. 2 — Tonschüssel aus Block 5;
 Abb. 3 — Tonschüssel aus Block 13;
 Abb. 5–8 — Tonschalen und Bronzefrieme aus dem Grab 5;

TAFEL VIII

Gräber 1, 2, 3, 4 — Neben keramischen Beilagen eine Scholle rotes Ockers (Abb. 8);

TAFEL IX

Abb. 3, 49, 10 — Gräber 4, 5. Neben keramischen Beilagen ein Mahlstein (Abb. 2, 2a) und Holzstäbchen;

TAFEL X

Gräber 5 (zwei Feuerstellen) und 6. Neben keramischen Beilagen eine Scholle rotes Ockers (Abb. 2), Bronzefrieme mit Holzstiel (Abb. 3) und Holzstäbchen (Abb. 4);

TAFEL XI

Gräber 7, 8, 10, 11, 12. Neben keramischen Beilagen ein Holzlöffel (Abb. 2) und Fragment eines Holzstäbchens (Abb. 4);

TAFEL XII

Gräber 13, 14, 15. Neben keramischen Beilagen eine Scholle rotes Ockers (Abb. 2);

TAFEL XIII

Gräber 16 u. 18. Neben keramischen Beilagen eine Bronzepinzette (Abb. 2) und gespitzte, angebrannte Holzstäbchen (Abb. 4–6, 8, 9);

TAFEL XIV

Grab 19. Neben keramischen Beilagen eine Scholle rotes Ockers (Abb. 1) und Holzstäbchen (Abb. 2, 3, 5–7);

TAFEL XV

Grab 21. Neben keramischen Beilagen gespitzte Holzstäbchen (Abb. 1–3) und eine Scholle rotes Ockers (Abb. 5, 6);

TAFEL XVI

Gräber 21 u. 22. Neben keramischen Beilagen Schollen rotes Ockers (Abb. 2, 3) und gespitzte Holzstäbchen (Abb. 5–10);

TAFEL XVII

Gräber 23 u. 24. Neben keramischen Beilagen ein Zweiglein aus Herd und gespitzte Holzstäbchen (Abb. 2–6) und lange, gespitzte Stäbchen aus dem Grab (Abb. 8, 9);

TAFEL XVIII

Gräber 20, 25, 27, 29, 35. Neben keramischen Beilagen ein spiralförmiges Bronzeröhrchen (Abb. 2), ein Bronzeknopf (Abb. 3) und ein Bronzearmband (Abb. 5);

TAFEL XIX

Gräber 30, 32, 34. Neben keramischen Beilagen Fragmente der Holzstäbchen (Abb. 3, 4) und Holzlöffel aus dem Grab 32 (Abb. 7, 8);

TAFEL XX

Kollektivgrab 1. Neben keramischen Beilagen gespitzte Holzstäbchen (Abb. 5, 6);

TAFEL XXI

Kollektivgrab 1. Neben keramischen Beilagen gespitzte Holzstäbchen (Abb. 5—9);

TAFEL XXII

Kollektivgrab 1. Grosses Tongefäss;

TAFEL XXIII

Kollektivgrab 3. Bronzeschmuck und Werkzeug;

TAFEL XXIV

Kollektivgrab 3. Keramik, Bronzewaffen und Werkzeug;

TAFEL XXV

Kollektivgräber 3 u. 4. Neben keramischen Beilagen spiralförmiges Bronzeröhrchen (Abb. 4), Bronzeknopf (Abb. 5), Bernsteinperle (Abb. 6) und eine Scholle rotes Ockers (Abb. 10);

TAFEL XXVI

Kollektivgrab 5. Neben Bronzegegenständen Fragment eines Holzlöffels (Abb. 3) und keramische Funde (Abb. 6, 9);

TAFEL XXVII

Grab 5 und Kollektivgrab 6. Tongefässe.

TAFEL XXVIII

Tongefässe aus Block 1.

TAFEL XXIX

Tongefässe und Scherben aus Block 1, Halskette aus spiralförmigen Bronzeröhrchen (Abb. 7);

TAFEL XXX

Tongefässe und Scherben aus Block 1, Knochenahle (Abb. 4);

TAFEL XXXI

Fusschale und keramische Scherben aus Block 4;

TAFEL XXXII

Tongefässe und Scherben aus Block 5;

TAFEL XXXIII

Keramische Scherben aus Blocken 5, 6, 7;

TAFEL XXXIV

Keramische Funde aus Block 8;

TAFEL XXXV

Tongefässe und Scherben aus Block 8;

TAFEL XXXVI

Tongefässe und Scherben aus Block 12;

TAFEL XXXVII

Tongefässe und Scherben aus Block 13;

TAFEL XXXVIII

Tongefässe und Scherben aus Block 13 u. 14;

TAFEL XXXIX

Tongefässe aus Block 14;

TAFEL XL

Abb. 1 — Block 2, keramische Fragmente und Herdstelle;

Abb. 2 — Block 5, grosse Steinblöcke und keramische Fragmente;

Abb. 3 — Block 1, Herdstelle, Holzkonstruktion und Fragmente eines grosses Pithos;

TAFEL XLI

Abb. 1 — Umgezaunter Raum mit Feuerstelle, keramischen Fragmenten, u. Tierknochen;

Abb. 2 — Block 9, Grab 1, Neben Skelett keramische Fragmente und ein grösserer umgezaunter Raum;

Abb. 3 — Block 14, keramische Fragmente und Teil umgezauntes Raums aus Block 15;

TAFEL XLII

Abb. 1 — Block 15, Grab 4. Neben dem Grab umgezaunter Raum mit zwei Feuerstellen, keramischen Fragmenten, Ocker und Holzstäbchen;

Abb. 2 — Block 16, Grab 5. Neben Seitenvvand zwei Reihen von zusammengesetzten Steinen, und neben dem Grab zwei Feuerstellen mit keramischen Fragmenten und Holzstäbchen;

Abb. 3 — Block 22, Gräber 17 u. 18;

TAFEL XLIII

Abb. 1 — Block 23, Gräber 19 u. 20 mit keramischen Beilagen

Abb. 2 — Block 20, Gräber 11, 12, 13 mit keramischen Beilagen

Abb. 3 — Block 24, Grab 21. Vor dem Grab verengter Raum mit Steinen umgekreist worin sich eine Feuerstelle mit keramischen Fragmenten, Ocker und Holzstäbchen befindet; Unmittelbar vor dem Grab noch eine kleinere Feuerstelle und keramische Fragmente;

TAFEL XLIV

Abb. 1 — Block 26, Gräber 23 u. 24. Grab 23 in einer Naturnische mit Steinen umgekreist;

Abb. 2 — Block 27, Gräber 25, 26, 27, 28, 29, u. 30. Daneben keramische Fragmente und völich erhaltene Tongefässe;

Abb. 3 — Block 30, Grab 34 und Kollektivgrab 2;

TAFEL XLV

Abb. 1 — Block 29, Gräber 32 u. 33;

Abb. 2 — Block 25, Grab 22. Neben Skelett gespitzte Holzstäbchen und keramische Fragmente.

Abb. 3 — Block 28, Grab 31 und Kollektivgrab 1. Der Raum ist mit einer Reihe unbearbeiteten Steine abgeteilt.

TAFEL XLVI

Abb. 1 — Block 34, Grab 35 und Kollektivgrab 6. Verengter Teil des Höhlenkanals mit einer Naturtreppe eingeteilt, wohinter sich die Gräber mit keramischen Beilagen befinden.

Abb. 2 — Block 35, Kollektivgrab 7;

Abb. 3 — Block 31, Kollektivgrab 3 mit keramischen Beilagen.